

Met een verwijzing naar het eerste deel over Sinti en Roma in het vorige infobulletin (nr. 24) januari 2008, gaat het vervolg daarop, in dit tweede deel, over de ontwikkelingen rond het woonwagenebeleid van na 1945. In het eerste deel is o.a. de oorsprong van de Sinti en Roma beschreven. Daarbij werd duidelijk waarmee zij zich onderscheiden van de groep reguliere woonwagenebewoners. Hun situatie is slechts deels met elkaar vergelijkbaar, want het specifieke van de Sinti en Roma wordt beïnvloed door de eigen cultuur, normen en waarden. In Nederland wonen in totaal ongeveer zeventuizend Sinti en Roma. Als gevolg van onder andere eeuwenlange discriminatie en stigmatisering, hebben de Sinti en Roma een eigen en sterk naar binnen gerichte cultuur, waarin veel belang gehecht wordt aan groeps- en vooral familieverbanden. De rolverdeling in het gezin is er een die in de Nederlandse samenleving als 'traditioneel' wordt gezien. Na afloop van de Tweede Wereldoorlog is het rondtrekken van Sinti en Roma en andere woonwagenebewoners door de overheid vrijwel geheel aan banden gelegd. Woonwagenebewoners wonen tegenwoordig door heel Nederland, Sinti en Roma voornamelijk in de zuidelijke provincies. Woonwagenebeleid is geen makkelijke en zeker geen populaire portefeuille. Zo begint de inleiding in het jongste handboek voor nieuw woonwagenebeleid. Terecht schrijven de auteurs Chris Veldhuysen en Sjaak Khonraad dat woonwagenewerk voor menigeen die er mee te maken heeft - voor de uitvoering verantwoordelijk is - synoniem is aan mislukkingen en frustratie, vaak geldt ook onderwaardering, maar tegelijk een werksoort is die een buitenproportioneel appèl doet op professionele en persoonlijke kwaliteiten.

Toen op 2 juli 1945 de eerder door het Militair Gezag ingestelde Woonwageneverordening verviel, resorteerden de woonwagenebewoners weer onder de voorschriften van de wet van 1918.¹ Met de hervonden grotere bewegingsvrijheid trokken de meesten onder hen opnieuw in hun oude of nieuwe woonwagens en hervatten hun oude leven. Tot de jaren 60 trok een deel van hen door het land in verband met seizoenarbeid of ambulante handel. De grote woningnood tijdens de jaren van wederopbouw deed ook veel burgers kiezen voor deze woonvorm. De nu weer geldende wet uit 1918 bood bewoners van woonwagens de gelegenheid vrij rond te trekken. Hiertegen kwam veel verweer. De roep om een algemeen trekverbod en de concentratie van woonwagenebewoners op grote regionale kampen nam steeds toe.

In december 1946 drong mevrouw J.G. van der Wal vanuit Justitie aan op een herziening van de woonwagenewet. Om de clandestiene bewoning van woonwagens tegen te gaan, stelde zij voor de woonwagenebevolking op te delen in twee categorieën: de van oorsprong aan een vaste plaats verbonden personen en zij die dat niet waren. Tot de eerste groep rekende zij de zogenaamde woningnoodgevallen. Om te voorkomen dat de betrokkenen afzakten naar een onaanvaardbaar laag maatschappelijk niveau, moesten zij naar haar visie zo snel mogelijk via de afdeling Volkshuisvesting van Binnenlandse Zaken aan een huis worden geholpen. Voor de tweede categorie, de niet-sedentaire, zwervende woonwagenebevolking, wilde zij de wetgeving sterk vereenvoudigen, maar dan wel strenger toepassen.

Rapport Staatscommissie Vervanging Armenwet

Op 11 juli 1947 werd door de minister van Binnenlandse Zaken de op 12 april van dat jaar ingestelde Staatscommissie Vervanging Armenwet geïnstalleerd. De opdracht luidde: "een onderzoek in te stellen omtrent de wettelijke voorzieningen, welke op het stuk van de sociaal-charitatieve zorg dienen te worden getroffen". De commissie voltooide op 13 februari 1952 haar opdracht met de aanbeveling: "Een trekverbod, concentratie van woonwagenebewoners in regionale kampen met voldoende toezicht,

¹ Na de grote razzia van 16 mei 1944 kwam er op 22 juni 1944 een besluit tot stand van de secretaris-generaal van Justitie, de NSB-er Schrieke, waarbij de bewoner van een woonwagen verplicht werd zich op bevel van de gewestelijke politie-president naar een aan de woonwagenebewoner aangewezen vaste standplaats te begeven. Ook werd hem verboden de standplaats met een woonwagen te verlaten. Hiermee was aan een reeds bestaande praktijk een 'wettige' grondslag gegeven. De concentratie van de 'woonwagenebevolking' was, aldus Schrieke in een circulaire van 30 juni 1944 aan de gewestelijke politie-presidenten, 'in een nieuw stadium gekomen.' Drie maanden later werd aan dit 'nieuwe stadium' een einde gemaakt. Op 17 september 1944 werd namelijk vanwege de Nederlandse regering het Besluit Bezettingsmaatregelen van kracht. Hiermee verloor het Besluit van Schrieke van 22 juni 1944 - betreffende het aanwijzen van vaste standplaatsen voor woonwagens - binnen het in september 1944 bevrijde gebied zijn rechtsgeldigheid. In de plaats van het Besluit van 22 juni 1944 kwam de Woonwageneverordening van de chef van de staf Militair Gezag; deze verordening zou van 7 november 1944 tot 2 juli 1945 gelden.' Op grond van deze woonwageneverordening werd elke verplaatsing van woonwagens verboden, tenzij hiervoor vanwege het Militair Gezag toestemming was gegeven. Met het vervallen van de Woonwageneverordening op 2 juli 1945 vielen de woonwagenebewoners weer onder de voorschriften van de wet van 1918, hetgeen een grotere bewegingsvrijheid voor de woonwagenebewoners betekende. Zie voor het eerste deel van dit artikel het informatiebulletin nr. 24 van januari 2008.

betere materiële omstandigheden en behoorlijk onderwijs voor de jeugd". Het voorgestelde wetsontwerp haalde het echter niet, vooral door de weerstand van de regering tegen het trekverbod.

Wel vond men dat het idee van regionale woonwagencentra - het woord 'kampen' is voortaan taboe - nadere uitwerking verdiende. Hiertoe richtte de minister van Maatschappelijk Werk het *Beraad Woonwagencentra* op. Het advies leidde in 1957 tot een wetswijziging die het mogelijk maakte op basis van intergemeentelijke samenwerking regionale woonwagencentra in het leven te roepen. In 1957 verhuisde de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de Wet op de Woonwagens en Woonschepen van het ministerie van Justitie naar het ministerie van Maatschappelijk Werk. Een bevestiging dat de rijksoverheid het accent had verlegd naar maatschappelijke zorg.

Welzijn en gezondheid

De zorg voor woonwagengewoners was voor de oorlog vooral een taak van liefdadigheidscomités en kerkelijke instellingen van met name rooms-katholieke signatuur. Al in het begin van de 20e eeuw zetten zich welzijnsorganisaties in voor de bewoners van woonwagens. Van Armeenzorg, Charitas en Liefdewerk was vooral de laatste organisatie nauw gelieerd aan de Katholieke kerk. In de jaren 30 ontstond er in een aantal gemeenten een Stichting voor Woonwagencentra.

Doordat het grootste deel van de bevolking rooms-katholiek was gingen de eerste activiteiten in de pastorale zorg voor woonwagengewoners dan ook uit van katholieke priesters. Al vroeg in de twintigste eeuw werd het belang van een katholieke zielzorg voor de woonwagengewoners sterk benadrukt. Het eerste plaatselijk georganiseerde contact van rooms-katholieke zijde met de bewoners van woonwagens dateert waarschijnlijk van het jaar 1914 in Helmond. Daarvoor waren het afzonderlijke parochiepastores en religieuzen in kloosters die zich het lot van deze mensen aantrokken. Dit initiatief werd in andere plaatsen in Noord-Brabant overgenomen. Zo heeft bijvoorbeeld in Nijmegen pater C.A. Terburg o.p. vanaf 1932 het pastoraat onder de Nijmeegse woonwagengewoners samen met anderen op het woonwagencentrum vorm gegeven.

Op 1 juli 1955 werd er ten gevolge van de inspanningen van o.a. de woonwagengkampaalmoezeniers een landelijke aalmoezenier aangesteld: de zeer actieve pater J.E.L. Brand s.j.. Hij hield zich voornamelijk bezig met de organisatie en de coördinatie van de zielzorg en het geven van advies aan de parochiegeestelijkheid en plaatselijke aalmoezeniers. In januari 1962 werd pater Brand opgevolgd door pater A. Oremus s.j.. Wanneer pater Brand in het binnen- en buitenland internationale congressen bezocht, parkeerde hij bij voorkeur zijn caravan voor enige dagen op een woonwagencentrum.

Met het oprichten - voor de Tweede Wereldoorlog - van een landelijk bureau kwam er uniformiteit in het woonwagen-liefdewerk. Het bureau controleerde de woonwagencentra en behartigde de activiteiten van het plaatselijke woonwagencentra. Met o.a. een goed registratiesysteem was men uit op "de maatschappelijke verheffing van de woonwagengewoners". Vanuit deze achtergrond zag men grote voordelen in een trekverbod en een concentratie van woonwagengewoners op grote kampen.

In 1946 werd in samenwerking met de Sint Vincentiusvereniging de "Rooms-Katholieke Vereniging van Woonwagengeliefde werken in Nederland" opgericht. Hieruit groeide de centrale koepel van het woonwagencentra. Indertijd volledig bemand door vrijwilligers en financieel grotendeels afhankelijk van de Sint Vincentiusvereniging.

De Rooms-Katholieke Vereniging adviseerde de overheid al snel om een aantal zaken structureel anders aan te pakken. Zo adviseerde de vereniging om de woonwagengewoners te concentreren op "streekkampen" en meer aandacht te besteden aan onderwijs en maatschappelijke zorg.

Pater Terburg, die inmiddels als bisschoppelijk gedelegeerde was verbonden aan de R.K. Vereniging van Woonwagengeliefde werken in Nederland, bleef zijn missie verder uitdragen. In 1952 diende hij een rapport in bij het episcopaat waarin hij voorstelde om tot enige organisatievorm te komen. Aangezien de woonwagengewoners niet in het kader van de parochieel georganiseerde zielzorg pasten, aldus pater Terburg, werd aan de geestelijke verzorging van deze mensen te weinig aandacht besteed.

De overheden raakten steeds meer betrokken bij de maatschappelijke zorg voor woonwagengewoners. In 1954 kreeg de vereniging een subsidie van het nieuw ingestelde ministerie van Maatschappelijk Werk. Twee jaar later kwamen ook de afdelingen - en daarmee de plaatselijke activiteiten - voor subsidie in aanmerking.

Een en ander leidde tot de professionalisering van het beroepsmatig welzijnswerk. Op de grote centra vooral in de vorm van maatschappelijk werkers. De aandacht richtte zich niet alleen op de materiële situatie of het onderwijs, maar ook op huwelijksaangelegenheden, opvoeding, werkgelegenheid en allerlei vormen van dienstverlening.

Gebrek aan opleiding, afwijkende normen en onmaatschappelijkheid. Zo formuleerde de Rooms-Katholieke Vereniging in 1957 in de "Nota Maatschappelijk Werk" het "woonwagenprobleem". De belangrijkste opdracht was dan ook het streven naar assimilatie en overgang naar de burgerbevolking.

Weliswaar zouden beide partijen op deze overgang moeten worden voorbereid, maar primair ging de aandacht uit naar de begeleiding van woonwagengewoners.

In hetzelfde jaar verscheen het rapport van een onderzoek van het Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut (KASKI). Daarin werd opnieuw de aanbeveling gedaan om de woonwagengewoners in regionale centra te concentreren en daar “vanwege hun onmaatschappelijk gedrag” aan een heropvoeding te onderwerpen. Dit terwijl juist in diezelfde tijd het vertrouwen in een heropvoeding van onmaatschappelijke burgergezinnen met behulp van maatregelen in de huisvestings sfeer begon af te nemen.

In de loop der jaren breidde de professionalisering van het woonwagewerk zich steeds verder uit. Zo kwamen er commissies, cursussen en studiedagen; de opleidingen ontwikkelden zich steeds meer. In de tweede helft van de jaren zestig ontstonden almaar meer contacten tussen het woonwagewerk en andere betrokkenen, zoals onderwijs, zielzorg, gezondheidszorg, beheer en politiek.

Ook de geestelijke zorg breidde almaar uit. In het midden van de jaren zestig kon men op een veertigtal, deels regionale, woonwagencentra spreken van een regelmatige zielzorg. Daar was meestal een kapelruimte en vond de zielzorg plaats in teamverband met onder andere het maatschappelijk werk, clubwerk, onderwijs en gezondheidszorg. Daarnaast bestonden er honderden kleine centra en standplaatsen waar niets van zielzorg aanwezig was. Pater Oremus, die in januari 1962 pater Brand opvolgde, trachtte voor zover dit mogelijk was, deze plaatsen met enige regelmaat te bezoeken en pleitte voor het op dekenaal niveau brengen van de verantwoordelijkheid. De deken diende daardoor verantwoordelijkheid te dragen voor goede zielzorg op de woonwagencentra.

Tot aan zijn overlijden in 1980 blijft Pater Oremus zijn pastorale activiteiten vanuit het bureau van het Landelijk Woonwagewerk te 's-Hertogenbosch verrichten.

Zijn opvolger, de dan 38-jarige pater Jan H.M.M. van der Zandt m.c.s., aangesteld per 1 februari 1981, betreft een pand in de Luybenstraat te 's-Hertogenbosch. De oprichting van de Stichting Pastoraat Woonwagengewoners in Nederland per 31 december 1981, waarvan J. van der Zandt directeur wordt, betekende een feitelijk einde van de directe bemoeienis van het Landelijk Woonwagewerk met de geestelijke zorg voor woonwagengewoners. De stichting kent een eigen bestuur en werkt samen met de dan al bestaande Pastorale Commissie. Later, in 1990, is deze stichting overgegaan in een kerkelijke instelling. De Pastorale Commissie is toen opgeheven.

Het woonwagepastoraat

Mensen in hun eigen omgeving opzoeken. Dat was en is het handelsmerk van het woonwagepastoraat. Het werd in vroeger tijden gedaan door de aalmoezeniers toen de pastorale zorg nog een categoriale zorg was. Nu deze taak in de afgelopen decennia meer en meer binnen de parochies valt, spoort het Pastoraat Woonwagengewoners in Nederland (PWN) de functionarissen aan om het persoonlijke contact bij mensen thuis, in de wagen, te blijven onderhouden. Tegenwoordig zijn er dan ook pastores, diakens, pastorale werkers en vrijwilligers die het huis- en wagenbezoek vanuit eigen parochie of instelling voor hun rekening nemen. Huis- en wagenbezoek: van alle tijden. Niet zelden echter wordt ervaren dat deze activiteit in een parochie niet langer de gewoonte is, of dat er geen vrijwilligers voorhanden zijn. Dat zal dan ook wel zo zijn. Maar dan is er wel sprake van een gemis, voor de parochianen, maar zeker ook voor de band tussen Kerk, parochie en samenleving.

Loyaliteit. *In het huis- en wagenbezoek drukt de parochie haar loyaliteit uit. Jullie horen erbij. Wij zijn geïnteresseerd in u. Een kennismaking, even een bezoekje. Aan een bejaarde die alleen woont, weinig familie om zich heen heeft, die zelf niet in staat is bij de kerk langs te gaan, maar af en toe wel de communie wil ontvangen, of die eens wil praten over de beslommingen van de dag, de pijntjes en de kwaaltjes, de zorgen om de kinderen of kleinkinderen. Aan die werkloze vader die nergens aan de bak komt, of die moeder met vijf kinderen, die maar niet rond kan komen. Aan dat opgroeiende kind dat schommelt tussen de wereld van de woonwagengewoners en de burgers. Soms blijft het bij een groet, of een stilzwijgen, soms loopt het uit op een uitgebreid en diepgaand gesprek. Met iemand die vriendelijk en loyaal is, is het makkelijk praten. Het lucht op, bemoedigt en bevrijdt.*

Jan van der Zandt m.s.c., Landelijk woonwagepastor.

De bisschop van Haarlem, mgr. dr. J.M.Punt

“Mgr. Punt heeft mij via de Vice-kanselier van het Bisdom Haarlem laten weten dat de bisschoppen veel waardering hebben voor de priesters en pastoraal werkers die zich inzetten voor het woonwagepastoraat. Ze roepen parochies op om mensen te vinden die de band tussen de parochie en de woonwagengewoners kunnen vasthouden. Sinti en Roma zijn mensen met een diep geloof, met een natuurlijke betrokkenheid bij geloof en kerk. Zij vormen in de ogen van de bisschoppen een belangrijk onderdeel van de RK Kerk in Nederland.”

De auteur

De nieuwe woonwagenwet van 1968

In 1968 nam de Tweede Kamer zonder veel discussie de nieuwe Woonwagenwet aan. Deze was onder auspiciën van het ministerie van CRM tot stand gekomen. De wet beoogde het merendeel van de woonwagenbewoners te concentreren op grote woonwagencentra en hen zich aan te laten passen aan de gevestigde samenleving. Daarbij moest het welzijnswerk worden bevorderd.

Op grote afstand van andere woonwijken werden er vijftig met een slagboom af te sluiten regionale woonwagencentra gepland. Vaak weggestopt achter wegen, water- en spoorwegen en aan het eind van een doodlopende weg. Op elk terrein werden voor vijftig tot tachtig woonwagens standplaatsen ingericht. Niettegenstaande de afzondering, waren de centra en daarop de voorzieningen, gemeten naar de maatstaven van de tijd, behoorlijk van niveau. Op de meeste centra werden voorzieningen bedacht als een eigen school, arts, welzijnswerk, sportaccommodaties en soms zelfs een eigen kraamkliniek. Het uitgestippelde beleid leek niet anders dan de doelgroep te willen dienen. Het trof de woonwagenbewoners en dus ook Sinti en Roma, dan ook zeer, dat er een trekverbod werd ingesteld.

De vrijheid om rond te mogen trekken stelde niets voor, omdat men niet langer een standplaats buiten een kamp mocht bezetten. Wanneer men wilde verkassen, was vanaf dan een officiële vergunning nodig. Omdat men niet rond mocht trekken, leidde dit tot een toename van sociaal en fysiek isolement. Hierdoor namen de gettovorming en stigmatisering toe. In sommige grote centra vonden criminele activiteiten plaats, vaak gedomineerd door een minderheid, waardoor de hele woonwagenbevolking werd benadeeld. Formeel gingen welzijnswerk en handhaving gelijk op, maar van dat laatste kwam niet veel terecht. De spanningen liepen snel op. Vanaf het eerste moment - veel regionale woonwagencentra zijn nog maar net gereed of moeten zelfs nog ingericht worden - klonken al geluiden die duiden op een dan al mislukt beleid.

Om tot het geformuleerde beleid te kunnen komen, gold behalve de concentratie van woonwagenbewoners, ook een alleen op hen gerichte inzet van categoriale voorzieningen als school, sloopterrein, sportterrein en welzijnswerk en dergelijke. Voor het beheer en de coördinatie moest een speciale bestuurslaag tot stand komen, de woonwagenschappen, als een vorm van verlengd lokaal bestuur en aparte wet- en regelgeving.

***Ontwikkelingen in het onderwijs:** Na 1950 groeit de bemoeienis van de overheid. Het beleid van de overheid is er aanvankelijk voornamelijk op gericht om woonwagenbewoners te concentreren in grote regionale kampen met eigen categorale voorzieningen zoals scholen. Maar inmiddels hebben de woonwagenbewoners en zigeuners een overlevingsstrategie ontwikkeld die hen niet afhankelijk maakt van onderwijs. De motivatie om naar school te gaan was dan ook erg laag en tot aan 1950 namen Sinti- en Romakinderen nauwelijks deel aan het onderwijs. In de drie daarop volgende decennia kwam de onderwijsdeelname langzaam op gang en bezochten de kinderen speciale woonwagencentrumscholen. Deze scholen - waarvan er uiteindelijk 52 werden opgericht - richtten zich vooral op het naar school krijgen en houden van leerlingen en kwamen daardoor niet toe aan het geven van kwalitatief goed onderwijs. Kinderen van Sinti en Roma namen dus alleen deel aan het categoriaal onderwijs. Aangezien dit categoriaal onderwijs zich beperkte tot het basisonderwijs, namen zij niet deel aan het voortgezet onderwijs.²*

De strijdbare juriste Laura Carola Mazirel (1907-1974), die eind jaren vijftig op het spoor kwam van de ambtelijke en politieke voorbereidingen voor de nieuwe woonwagenwet, noemde de wet van 1968 zeer racistisch. In een door haar geschreven artikel in de Volkskrant uit 1971 staat te lezen: 'Nu worden deze mensen (woonwagenbewoners en zigeuners) aan de hand van normen die zijn opgesteld door de genocideplanning van Hitler in Nederland veroordeeld tot het wonen in ghetto's.

Met de nieuwe wet van '68 werd ook de doelgroepbepaling ingevoerd. Het trekverbod ontnam woonwagenbewoners de mogelijkheid van een eigen levensonderhoud. Reden om de doelgroep middels de per 13 juni 1963 ingevoerde bijstandswet een bijstandsuitkering toe te kennen. Om te voorkomen dat deze voorzieningen decennialang in stand gehouden moesten worden, mochten er geen nieuwe mensen in woonwagens wonen. Daarom werd de doelgroepbepaling of - afbakening c.q. het afstammingsbeginsel ingevoerd. Dat bepaalde dat het recht om in een wagen te wonen beperkt bleef tot alleen mensen die zelf of van wie een van de ouders eerder in een wagen hadden gewoond. Dit was niet alleen bedoeld om de groep zo klein mogelijk te houden, maar ook om hen in ruimtelijke zin af te zonderen. Het overheidsbeleid bepaalde voor het eerst de contouren van de groep. Dit feit maakte dat zich daarin een gesloten categorie vormde.

Het welzijnswerk

Per 1 januari 1970 werd de nieuwe wet van kracht. Die regelde niet alleen de concentratie van woonwagenbewoners, maar ook het verrichten van welzijnswerk op de geplande centra. In de wet was aan het maatschappelijk werk een brede taak toebedacht. Het doel daarvan was het potentieel te

² E. Nieuwenhuizen, febr. 2004

ontwikkelen en de leefwijze geleidelijk aan te passen. Het woonwagenwerk moest contacten onderhouden met allerlei organisaties en diensten. Dit op zowel het gebied van maatschappelijk werk, als op velerlei andere terreinen. De begeleiding van gezinnen naar een huis werd daarbij nog als een aparte taak bedacht.

Hoewel de beroepskrachten in dienst waren van (gesubsidieerde) particuliere instanties, werd de aanpak toch meer door de landelijke overheid ter hand genomen en bepaald. Hierdoor trad een toenemende verstrengeling op van de betrokkenheid van particulier initiatief en van die van de overheid. In de zorgverlening werd het overheidshandelen steeds belangrijker. De verzorgingsstaat bood een basiszekerheid aan leden van de samenleving. Nu de algemene voorzieningen voor iedereen toegankelijk waren, konden alle burgers die daar behoefte aan hadden daar onder bepaalde voorwaarden op eigen initiatief gebruik van maken. Daarnaast waren er in de wetgeving bepaalde vormen van dienstverlening opgezet voor de socialisatie van categorieën met een achterstand. Zonder dat de doelgroepen daar om vroegen, werd deze dienstverlening hen als het ware opgelegd. Bedoeld voor specifieke categorieën werden deze diensten dan *categoriaal* genoemd, waarmee het woonwagenwerk duidelijk een vorm van categoriaal welzijnswerk was. In de jaren 60 en 70 golden welzijnsvoorzieningen dan ook als *categoriale* voorzieningen.

Woonwagenbewoners konden anders dan burgers in het reguliere en het inmiddels verkokerde welzijnswerk, met alle vragen terecht bij het woonwagenwerk. Waren zij daarop niet attent, dan gebeurde het omgekeerde wel. Het categoriale werk trad wervend op naar woonwagenbewoners en deze maakten daar gebruik van: aanbod creëerde vraag. Woonwagenbewoners raakten gewend aan zowel de grote centra, als aan het alomtegenwoordige woonwagenwerk; men hoefde het centrum niet meer af. Binnen de met slagbomen afgesloten centra kwam het niet zelden tot criminele activiteiten, waardoor uiteindelijk de hele woonwagenbevolking werd benadeeld.

Nadat de nieuwe Woonwagenwet in werking trad, bleek al snel dat de verkleining van de achterstand niet bereikt kon worden met de ingezette middelen. De afstand tussen woonwagenbewoners en burgers werd er juist door vergroot. Nuanceringen bleven dan ook niet uit en in 1973 was het al duidelijk dat deze zouden leiden tot de vorming van kleinere centra en tot een streven naar integratie van het woonwagenwerk in algemene instellingen.

Als voorschot daarop werd bepaald dat de 30 maatschappelijk werkers op de centra met ingang van 1974 zouden worden ondergebracht bij algemene instellingen voor maatschappelijk werk; de werkzaamheden zouden in principe hetzelfde blijven. Ondanks protesten - met name van het LKW, dat een deel van zijn subsidie en invloed kwijtraakte - werd de maatregel toch uitgevoerd, zij het op veel plaatsen met enige vertraging. Later bleek dat de maatregel overigens iets te rigouros was ingevoerd. Het Algemeen Maarschappelijk Werk bleek niet in staat om op korte termijn voor een adequate inkadering te zorgen. Desondanks was iedereen het er na een jaar over eens dat het bijzondere kader en karakter van het welzijnswerk voor woonwagenbewoners diende te verdwijnen.

Qua opzet en uitvoering was er inmiddels met het woonwagenwerk een nieuwe start gemaakt. Het bevoogdende karakter van de heropvoeding werd almaar meer losgelaten. Het accent kwam te liggen bij thema's als emancipatie, inspraak en verzelfstandiging. Ook kwamen nu serieuze contacten tot stand tussen het LKW en de organisaties van woonwagenbewoners; het LKW was zelfs behulpzaam bij de start van het maandblad voor woonwagenbewoners "Het Wiel".

De gezondheidszorg

Eerder schreef Jos Overbekking in 'Woonwagenbeleid, 20 jaar later halverwege' dat de ontwikkelingen zoals het woonwagenwerk doormaakte, de gezondheidszorg voor woonwagenbewoners niet kende. Rigourose beleidsmaatregelen werden ten aanzien daarvan niet genomen. De situatie op de meeste centra droeg overigens niet bepaald bij tot een goede gezondheid. In 1959 werd in het onderzoeksrapport van het KASKI melding gemaakt van gebrekkige hygiënische omstandigheden. Desondanks was de gezondheid van de woonwagenbewoners volgens de ondervraagde woonwagenbewoners goed; voor een deel werd dit toegeschreven aan "het gezonde buitenleven". Kindersterfte was niet hoger dan onder burgers en men had niet de indruk dat bepaalde ziekteverschijnselen vaker voorkwamen.

Ook in de jaren 60 waren de signalen niet verontrustend. Op de grote centra ontstonden wel specifieke voorzieningen, maar het betrof dan een consultatiebureautje, spreekuren, een vaste wijkverpleegster en een vaste huisarts voor het gehele centrum. De voorzieningen en de uitvoerenden waren echter steeds ingekaderd in reguliere voorzieningen; van categoriale gezondheidszorg kon nauwelijks worden gesproken.

In 1972 kwam de Commissie Gezondheidszorg van het LKW met de Nota "Gezondheidszorg en Woonwagenbewoners". Daarin kwamen diverse signalen naar voren, gepresenteerd als "een sfeertekening uit de praktijk", maar niet gebaseerd op onderzoek: voedingsstoornissen, te dikke baby's, bronchitis, kindersterfte en een aantal risicofactoren, vooral ten aanzien van de gezondheid van kinderen. Bovendien zouden woonwagenbewoners weinig belang stellen in preventie, zich uitend in een relatief lage

vaccinatiegraad. De nota bevatte ook een aantal aanbevelingen ten aanzien van financiële aspecten als verzekering, ziekenfonds, lidmaatschap van kruisverenigingen en subsidiëring.

Het rapport van Dokters van de Wereld uit 2003

“In het rapport van Dokters van de Wereld uit 2003 zien we dat over het algemeen wordt aangenomen dat het gezondheidsniveau van Roma en Sinti onder het landelijk gemiddelde ligt, maar dat hun gezondheidssituatie waarschijnlijk overeenkomt met die van groepen met een vergelijkbare sociaal-economische status.³ Er is wel een aantal gezondheidsproblemen die vaker dan gemiddeld onder Roma en Sinti voorkomen, zoals luchtweginfecties en bronchitis, een slechte rug en slechte voeten, tandproblemen en psychosociale problemen. Verder lijkt de kindersterfte iets hoger, maar dit is niet gebaseerd op structureel onderzoek.

Het belangrijkste gezondheidsprobleem echter lijkt het ontbreken van kennis over gezondheid en ziekten. Het gaat daarbij om kennis over de werking van het menselijk lichaam, seksualiteit en anticonceptie, tandpreventie en gezondheidsgedrag zoals roken, gezonde voeding, bewegen en het gebruik van alcohol en medicijnen. Preventief gezondheidsgedrag – zoals preventief tandartsbezoek – komt door dit gebrek aan kennis veel minder voor. Er is daarnaast een aantal taboes, waardoor over zaken als vrouwenproblemen of ziekten als kanker vrijwel niet gesproken wordt.

De toegang tot zorg voor deze groepen kan een punt van zorg zijn. Tot het deconcentratiebeleid in de jaren 70 waren veel voorzieningen – huisarts, GGD – op de grote kampen aanwezig. Bovendien zijn de Roma en Sinti gewend aan zelf zorgen voor hun zieken en ouderen, wat bijdraagt aan een relatieve onbekendheid met het Nederlandse zorgsysteem. Tegelijkertijd is de Nederlandse hulpverlener slecht op de hoogte van de cultuurverschillen. Dit bemoeilijkt de communicatie en werkt onbegrip nog in de hand. Het geval waarbij de hele familie bij een ziekenhuisopname in het ziekenhuis wil verblijven – voor Sinti en Roma heel normaal, maar in een ziekenhuis niet zonder slag of stoot geaccepteerd – is een goed voorbeeld. Voor de buitenlandse Roma is er daarbij een extra drempel door taalachterstand en analfabetisme.”

Karen Sikkema

Mislukt beleid

Hoewel de nieuwe wet wilde voorzien in een verbetering van de maatschappelijke positie van woonwagenbewoners, werd het tegendeel bereikt. Niet alleen de relatie met de overheid verslechterde. Ook de onderlinge verhoudingen hadden door familiale en concurrentieconflicten, het verlies aan inkomen in b.v. de autosloperijbranche, te lijden. Daarbij brak ook de geïsoleerde ligging van de regionale centra de mensen op. Veel woonwagenbewoners verloren hun contacten met de burgerwereld. Huisbewoners voelden zich bedreigd door de grote, afgelegen kampen, waarvan sommige al snel verpauperden. Het diepst trof de woonwagenbewoners echter het verbod op rondtrekken. Daarmee werden hun economische activiteiten - de kern van hun bestaan - aangetast. Ze voelden zich gevangen genomen en in het nauw gedreven, wat hen deed denken aan hun positie tijdens de oorlog.

De vrijheidsbeperkingen zette woonwagenbewoners voor het eerst in hun geschiedenis aan om in opstand te komen. Voor de woonwagenbewoners breekt een heftige tijd aan. Ook burgermensen die in nabijgelegen huizen van de nieuw te bouwen centra wonen, komen in veel gevallen in opstand. In plaats van vast te houden aan een eenduidige aanpak, kwam er een tweeslachtig overheidsbeleid. De geplande regionale centra waren nog niet opgericht of minister van CRM sprak zich in 1973 alweer uit voor het herinrichten van kleine woonwagenkampjes, met tien tot vijftien standplaatsen.

Nieuw beleid

In 1975 kwam de regering met de Nota Woonwagenbeleid. De nota was een erkenning dat het gevoerde beleid niet tot het gewenste resultaat had geleid. In plaats dat de afstand tussen woonwagenbewoners en de rest van de samenleving was verkleind, bleek deze juist vergroot. Om deze situatie te keren, werd besloten woonwagenbewoners gelijk te behandelen als iedereen en gebruik te gaan maken van reguliere voorzieningen en huisvesting op kleinere centra, dichtbij de woonbebouwing. Om deze doelstelling te bereiken, werd het beleid toegespitst op deconcentratie, decentratie, decategorialisering en normalisatie.

Uit de nota bleek ook duidelijk dat de aangegeven doelen en middelen alle beleidsterreinen betroffen en dat een samenhangende aanpak noodzakelijk was. Daarbij zou, als onderdeel van de normalisatie, een decentralisatie van bestuurstaken worden doorgevoerd.

Inrichting van kleine centra 1977

³ Karen Sikkema deed in de periode augustus-oktober 2003 in opdracht van Dokters van de Wereld onderzoek naar de algemene levensomstandigheden, gezondheidssituatie en toegang tot de gezondheidszorg van de Sinti en Roma in Nederland. Het onderzoek was als stage een onderdeel van het internationale postdoctorale master programma 'Humanitarian Assistance' gevolgd bij het Network on Humanitarian Assistance (NO-HA) aan de Rijksuniversiteit Groningen en de Ruhr Universität Bochum, 2002-2003.

Met het decentraliseren stuurde het overheidsbeleid aan op een wijziging in de specifieke aanpak van deze bevolkingscategorie. Men wilde af van de grote woonwagencentra. De onwenselijke gevolgen van concentratie - een negatieve groepsbeïnvloeding - werden steeds duidelijker. Hierdoor werd de stap naar een 'aanvaardbaar en zelfstandig leven' steeds moeilijker. De nieuwe koers kenmerkte zich door sleuteltermen als: decategorialisering en normalisering.

Nadat de overheid haar verkeerde visie had toegegeven, werd vier jaar later bij een wetwijziging een nieuw beleid van kracht: deconcentratie. In het kader van een meer individueel huisvestingsbeleid van woonwagebewoners nam in januari 1980 het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) de verantwoordelijkheid over voor de huisvesting van woonwagebewoners.

De gewijzigde Woonwagenwet voorzag in het opheffen van aparte centrumscholen, sluiting of verkleining van de grote regionale centra. Alle heil werd nu verwacht van kleine op te richten centra, dichtbij woonwijken. Met het toekennen van nieuwe algemene voorzieningen aan woonwagebewoners hoopte de overheid de negatieve effecten van het jarenlang daarvoor gevoerde beleid, inclusief uitsluiting en isolement, teniet te doen. De woonwagebewoners werd de kans geboden om net als huisbewoners te functioneren in de maatschappij.

Ontwikkelingen in het onderwijs. *Met de omslag in het beleid verdwenen ook de woonwagencentrumsscholen. Deze werden vanaf de tweede helft van de jaren 70 afgebouwd. De kinderen van Sinti en Roma werden steeds meer geplaatst op reguliere scholen. Deze overgang begon in 1976 en eindigde in 1996 toen de laatste woonwagencentrumsschool sloot.*

Met de wijziging in 1977 van de Woonwagenwet werden weer kleine woonwagencentra mogelijk. Vanaf het moment dat de nieuwe wet in werking trad, werden alle gemeenten verplicht om op het eigen grondgebied een woonwagencentrum van maximaal 15 standplaatsen in stand te houden. Een provinciale planning moest de verdeling van aantallen centra en standplaatsen aansturen. De toch al problematische grote regionale centra verpauperden in hoog tempo - elke investering is immers kapitaalvernietiging en zal het deconcentratieproces frustreren - en de frustraties bij de bewoners snel laten oplopen. Het onstandvastige overheidsbeleid schaadde veel betrokkenen in zowel hun privé-, als hun beroepsleven en deed velen van hen in de bijstand belanden en zo in een nog groter isolement.

Direct na dit besluit geeft pater A. Oremus s.j. in 1979 een brochure uit met de titel: De woonwagen komt naast uw deur, met als ondertitel: Wat doet u eraan? Het voorwoord is van mgr. Zwartkruis, de toenmalige bisschop van Haarlem en gedelegeerde van de bisschoppenconferentie voor de pastorale zorg voor woonwagebewoners. In deze brochure spoort pater Oremus de parochies en dekenaten aan om de nieuwe parochianen die op de nieuwe locaties komen wonen, gastvrij te ontvangen en op te nemen in de geloofsgemeenschap. Er wordt ook een beroep gedaan op lekenvrijwilligers om medewerking te verlenen bij het onthaal van de nieuwe parochianen, want, zo schrijft pater Oremus: "Vanwege het priestertekort zullen er over vijf jaar geen aalmoezeniers meer zijn".

In 1983 verscheen behalve de Minderhedennota ook de Nota 'Huisvestingsbeleid Woonwagebewoners'. In de publicatie herhaalde het ministerie wederom het doel en de middelen. De beleidslijn bleef gehandhaafd: Het aanleggen van kleine, goede centra met maximaal vijftien standplaatsen op locaties die uit het oogpunt van volkshuisvesting ook geschikt werden geacht voor woningbouw, en een grotere nadruk op het opheffen of verkleinen van de grote centra.

Ontwikkelingen in het onderwijs. *Binnen het reguliere onderwijs worden de leerachterstanden van Sinti- en Romakinderen nu pas goed zichtbaar. Wat ook opvalt is dat de achterstanden groter worden naarmate de leerlingen in een hogere groep van de basisschool zitten. Het verwijzingspercentage naar speciaal onderwijs is met 14 % dan ook erg hoog. Door de afbouw van categorale scholen was het niet vanzelfsprekend dat Sinti- en Romakinderen niet meer naar het voortgezet onderwijs gingen. Begin jaren 80 ging het grootste deel van de woonwagencentra en Sinti- en Roma-kinderen (zo'n 80%) niet naar het voortgezet onderwijs. In de jaren 80 en 90 is onder meer door gericht beleid de situatie drastisch veranderd.*

Om de achterstanden terug te dringen, wordt in de jaren negentig veel geïnvesteerd in de voor- en voerschoolse educatie van deze doelgroep. Het betreft voornamelijk programma's met activiteiten voor thuis, aan de wagen. „Woonwagen- en Sinti en Roma-ouders hebben vanuit hun traditie moeite om de zorg voor hun kinderen aan anderen over te laten", licht Wim Brouns toe. „Daarnaast is het heel goed om ze bij dit soort activiteiten te betrekken. Ze kennen geen traditie van voorlezen en de ontwikkeling van hun kind stimuleren. De beperkte ruimte in een woonwagen leent zich daar vaak ook niet toe. Je kunt ouders leren daar goed mee om te gaan."4

⁴ Consent is ontstaan uit een fusie van vier onderwijsbegeleidingsdiensten. Scholen in het voorschools, primair en voortgezet onderwijs is haar belangrijkste doelgroep. Consent biedt haar diensten en kennis daarnaast ook aan

Wim Brouns, OBD- Consent Heerlen

Vlak voor de kerst van '84 interviewde Het Wiel (Landelijk Woonwagennieuws sinds juni 1974) Marga Klompé, de eerste vrouwelijke minister en tevens de bedenker van het grote kampenbeleid. Het interview met de vrouw die alom werd geroemd om haar doortastendheid en die besloot dat er bij haar uitvaartdienst niet over haar persoon mocht worden gesproken, werd in Het Wiel nummer 1 van 1985 geplaatst.⁵

*Over de reden waarom zij zo voor de grote kampen heeft geijverd, zegt Marga Klompé: 'Als je nou een groter kamp had van 80, 90 wagens, dan kon je daar een schooltje neerzetten. En ieder kamp kreeg dezelfde leerboeken en er moest ook op dezelfde manier les worden gegeven. Het belangrijkste was de opvoeding van de jonge mensen. Bovendien kon je in een groter kamp ook maatschappelijke begeleiding geven. Er waren daar ook clubhuizen. Zo kon je woonwagengewoners dezelfde dingen geven die andere burgers hadden. Maar ik heb wel altijd op het standpunt gestaan dat we van woonwagengewoners niet konden eisen dat ze net zulke brave burgertjes zouden zijn als wij. Ze moesten de kans krijgen om zichzelf te zijn. (...) Ik had voor mezelf het gevoel dat ik in ieder geval in de gegeven situatie de beste oplossing had gekozen. Als je dat naar vermogen en eer en geweten hebt gedaan, dan mogen ze de vloer met je aanvegen, maar dan weet ik dat ik m'n best heb gedaan'*⁶

Woonwagewerk dertien jaar later

In 1988 verscheen het rapport van een onderzoek naar de effecten van het gevoerde woonwagenebeleid op de uitvoering van het woonwagewerk. De deconcentratie, decategorialisering en normalisatie bleken tot dan moeizaam te verlopen. Een groot aantal factoren droeg daaraan bij. Zo was de invloed van de rijksoverheid en provincies wat beperkt gebleven en de methodiekontwikkeling had te weinig aandacht gekregen. De verschillen tussen diverse onderzoeken bleek dan ook groot. Ter bevordering van de decategorialisering werd onder meer aanbevolen om een nieuw, integraal en vooral concreet beleid te formuleren. Dit met aandacht voor een afstemming tussen beleidsonderdelen, methodiekontwikkeling, de intermediair-functie, coördinatie en sturing door de rijksoverheid.

Uit het rapport bleek ook het opvallend brede scala aan functies dat door het woonwagewerk werd vervuld, met vooral een intermediair-rol op diverse terreinen. Het woonwagewerk heeft velerlei taken vervuld en zo een veel bredere invulling gehad dan het reguliere welzijnswerk. Daarbij namen de woonwagewerkers op hun terrein ook belangrijke initiatieven. Gesteld kan worden dat zonder het woonwagewerk en zonder het ministerie van WVC onderwijsprojecten en werk- en scholingsprojecten niet zo snel van de grond waren gekomen en niet zo'n grote vlucht genomen.

De toekomst van Sinti en Roma in Nederland. Na eerder nauwelijks aan het onderwijs te hebben deelgenomen, kwam hier in de jaren tachtig - dankzij gericht beleid van de overheid, gesteund door het optreden van enkele voortrekkers uit de Sinti en Roma gemeenschap - verandering in. Thans volgt circa 90% van de kinderen voortgezet onderwijs. Daarmee is een belangrijke stap gezet naar de mogelijkheid voor jonge Sinti en Roma om een volwaardige plaats in te nemen in de Nederlandse samenleving. Hiervan is nu nog maar beperkt sprake: Sinti en Roma nemen op de arbeidsmarkt nog een achterstandspositie in. De werkloosheid is hoog en degenen die werken hebben een relatief laag inkomen. Het probleem zit voor een deel ook in de geïsoleerde leefwijze (vaak in woonwagens) en in het gesloten karakter van de gemeenschap. Het imago van Sinti en Roma is daardoor bij de Nederlandse bevolking nog vaak vrij negatief.

Gelukkig is er nu een serie prachtige films van Bob Entrop over leven en cultuur van Sinti en Roma en over hun lot in de Tweede Wereldoorlog. Deze films kunnen naar mijn mening een belangrijke bijdrage leveren aan een beter begrip voor deze minderheidsgroep. Enkele titels: De witte raaf; Het Wij Volk; Een stukje blauw in de lucht.

Ik denk dan ook dat we vrij optimistisch kunnen zijn over de toekomst van de Nederlandse Sinti en Roma. De gemeenschap telt gelukkig voortrekkers die zich actief voor die toekomst inzetten. Door steeds vollediger deel te nemen aan onderwijs en opleiding en door - met behoud van eigen cultuur - zich steeds meer open te stellen voor andere Nederlanders (en vice versa!) zal de nieuwe generatie Sinti en Roma volwaardig deel kunnen nemen aan de Nederlandse samenleving.

Els Borst-Eilers

andere organisaties aan, zoals gemeenten en provincies. De organisatie werkt vooral in Zuid- en Midden-Limburg, maar is ook daarbuiten actief.

⁵ Marga Klompé leefde en werkte vanuit een diep geworteld geloof, steeds gericht op de ander, ongeacht geloof, ontwikkeling, ras, geartheid of nationaliteit. Die ander waarin zij altijd haar naaste herkende.'

Til Gardenijs-Berendsen (CDA krant, 3 november 1986)

⁶ Het Wiel, 17e jaargang - nummer 1-2005

Het minderhedenbeleid

In 1988 kwam ook de Commissie Evaluatie Rijksregeling Minderheden met haar verslag. De meerderheid van de Commissie was van mening dat de gemeenten door het rijk verplicht moesten blijven om een minderhedenbeleid te voeren. Uiteindelijk werd door de betrokken overheden besloten de deconcentratie versneld door te voeren.

Met ingang van 1989 werd het welzijnsbeleid voor woonwagenbewoners onder de werking van de meer algemene en op decentralisatie gebaseerde Welzijnswet gebracht. De bepalingen in de Woonwagenwet vervielen, zodat welzijnswerk niet langer was voorgeschreven. Wel bleven in eerste instantie middelen beschikbaar voor gemeenten om na een deconcentratie nog enige jaren woonwagenwerk te laten verrichten. Ook de provinciale steunfuncties en de inzet van woonwagenwerk ter begeleiding van de deconcentratie bleven onder rijksverantwoordelijkheid vallen. Bij een reorganisatie op het departement werd ook de afdeling Welzijn Woonwagenbewoners en Zigeuners opgeheven. De resterende taken werden ondergebracht bij de nieuw gevormde taakgroepen van de Hoofdafdeling Minderheden.

De Landelijke Sinti Organisatie

Het begon op het industrieterrein in Best, ergens achteraf, in een bouwkeet. Het eerste kantoor van de Landelijke Sinti Organisatie (LSO). De organisatie, opgericht in 1989, werd aanvankelijk opgericht met het doel de algehele belangen voor Sinti in Nederland te behartigen. Later kwam daar ook de belangenbehartiging bij van een deel van de Roma. Coördinator van de organisatie is Lalla Weiss.

De oorlog sloeg diepe wonden in de relatie met de burgers en overheid. Slechts 30 mensen overleefden de holocaust. Door de naoorlogse wederopbouw was er weinig aandacht voor de positie van Sinti en Roma. Pas de laatste jaren van haar bestaan kreeg de LSO de erkenning die de organisatie verdiende, niet in het minst door het werk van de organisatie. Het was de LSO er om te doen de Sinti en Roma-gemeenschap te helpen integreren in de maatschappij. Een heel mooie, maar zeker geen eenvoudige missie.

In het begin was de organisatie nog klein, naar binnen gericht en alleen werkzaam op lokaal niveau. Later onderhield zij niet alleen werkcontacten door heel Nederland, maar ook in andere Europese landen. De LSO werkte steeds meer samen met andere instellingen en organisaties als b.v. Palet, onderwijsinstellingen, KPC, pastoraat en heel af en toe een welzijnsinstelling.

Onderwijs en werkgelegenheid zijn kernpunten. Denk aan de projecten voor schoolgaande jongeren. WSD reïntegratiebedrijf in Eindhoven, eerder Pluspunt, begeleidt jongens en meisjes naar de arbeidsmarkt. Eenmaal werkzaam bij een bedrijf of organisatie blijft de organisatie jonge Sinti en Roma begeleiden. Dat gebeurt ook met muziekgroepen van jongeren.

Heel belangrijk zijn voorlichting en informatie. Vooroordelen – veelal gevoed door oude beelden - vertroebelen relaties. Onbekend maakt onbemind. Sinti en Roma zijn gelijkwaardig aan iedereen in de Nederlandse samenleving. Samenleven is ook krachten bundelen. Waar dat gebeurt, worden belangrijke stappen gedaan. LSO doet wat ze kan. Lalla Weiss zegt daarover in een interview met Christine van der Steen: "Het is te hopen dat instellingen en organisaties die subsidie ontvangen voor specifieke aandacht voor bijvoorbeeld Sinti en Roma hun werk goed doen, dan hoeft LSO minder te bemiddelen en puin te ruimen."⁷

Per 2005 werd de verenigingsvorm van de LSO omgezet in een stichting LSRO, opdat een doorstart kon worden gemaakt naar een intermediaire organisatie ten behoeve van de in Nederland verblijvende Sinti en Roma. Hoewel er een brede politieke belangstelling bestond voor het verbeteren van de positie van Roma en Sinti, bleek er geen mogelijkheid voor de subsidiëring van de LSRO. Zelforganisaties zijn belangrijk om de belangen te behartigen en de deelname aan de samenleving te verbeteren, maar zij dienen financieel zelfstandig te zijn. Dat is in de praktijk niet haalbaar gebleken.

Eind 2006 bleek dat er op deze basis geen toekomst was. Door de Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma (SRSR) zijn een aantal verplichtingen en het erfgoed van de LSRO overgenomen.

De Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma kan niet zoals de LSRO optreden als belangenbehartiger, maar signaleert dat er nog hard gewerkt dient te worden aan de positieverbetering van Sinti en Roma in Nederland. Samen met het ministerie van VWS is de

⁷ Uit: Scoop 3 2002 (Woonwagenbewoners, Sinti en Roma). Christine van der Steen.

SRSR op zoek gegaan naar mogelijkheden om ondersteuning te bieden aan dat proces. Het zijn vooral de gemeenten die de sleutel in handen hebben om voor die verbetering van de maatschappelijke positie te zorgen. Gemeenten kunnen dat echter niet alleen. Vandaar dat gezocht wordt naar wegen om gemeenten in deze opdracht te ondersteunen. De actieve inbreng vanuit de Sinti en Roma-gemeenschap kan hierbij niet gemist worden. De verworvenheden van de LSRO kunnen daarbij van nut zijn. Het komende jaar zal moeten blijken of dit zo georganiseerd kan worden dat het tot resultaat leidt, met andere woorden dat er meer recht wordt gedaan aan alle Sinti en Roma in Nederland.

De jaren 90: decentralisatie en ontvlechting

Rond 1990 waren de meeste categorale stichtingen voor woonwagengeraden verdwenen. Na enige tijd werd soms hier en daar het woonwagengerad opnieuw ingezet. Meestal accentueerde het werk zich op de begeleiding of coördinatie van de deconcentratie, tijdelijke projecten rond scholing en werkgelegenheid en begeleiding van woonwagengeradbewoners naar algemene instellingen.

In het algemeen gold dat wanneer andere instanties taken lieten liggen, woonwagengerad deze oppakte. Nu ging het vooral om tijdelijke aanstellingen van werkers en om als tijdelijk bedoelde projecten. Vanuit de politiek was er geen enkele belangstelling voor het categorale woonwagengerad of voor de ontwikkeling in de decategorialisering. In het Regeringsstandpunt Woonwagengeradbeleid van 1989 was de nadruk gelegd op de rol van het ministerie van WVC of woonwagengerad in het kader van scholings- of werkgelegenheidsprojecten. Ook in de parlementaire behandeling ervan werden alleen enkele vragen ter verduidelijking van het gevoerde beleid of van verricht onderzoek gesteld.

De in 1992 ingestelde Commissie Doelmatigheid landelijke Minderhedenorganisaties (CMD) kwam in datzelfde jaar met het rapport "Stenen voor een nieuw gebouw". Daarin werd een nieuwe ordening in en tussen steunfunctie-instellingen en zelforganisaties voorgesteld. In haar advies stelde de commissie voor om de woonwagengeradbewoners een aparte plaats te geven in het beleid en geen structuur op te leggen aan deze categorie. Daarbij werd geadviseerd om door middel van onderzoek na te gaan in hoeverre de bestaande structuur de woonwagengeradbewoners bevredigde en voldoende voorzieningen opleverde. De minister vatte echter het plan op verder te gaan dan de aanbevelingen van de commissie. Hij streefde op korte termijn naar één landelijke steunfunctie voor alle minderheidscategorieën, zij het dat de organisaties van en voor Zigeuners hierbij vooralsnog niet werden betrokken.

Met ingang van 1994 werden de steunfuncties voor woonwagengerad gedecentraliseerd naar de provincies. Ook werd in het kader van het minderhedenbeleid, als vervolg op de LAO (Landelijke Advies- en Overlegstructuur Minderhedenbeleid), besloten tot de instelling van adviesorganen, onder andere een met betrekking tot woonwagengeradbewoners en Zigeuners.

Op 11 april 1994 verscheen ook de Contourennota "Integratiebeleid Etnische Minderheden". Daarin schetste het toenmalige kabinet op verzoek van de Tweede Kamer de contouren van het integratiebeleid voor de komende jaren. In de nota werd echter ten aanzien van woonwagengeradbewoners en Zigeuners alleen opgemerkt dat (in tegenstelling tot voorheen) hun positie als doelgroep van het minderhedenbeleid ter sprake zal komen "...vanuit de gedachte dat het beleid niet meer moet pretenderen dan het kan". Eventueel zouden alternatieven moeten worden overwogen.

Vooralsnog merkten woonwagengeradbewoners in de praktijk weinig van de geschetste ontwikkelingen. De tijdelijke projecten voor woonwagengerad, veelal gericht op scholings- en werkgelegenheidsprojecten, bevonden zich dan al vaak in een eindfase of waren al beëindigd. Specifiek welzijnswerk ten behoeve van woonwagengeradbewoners vond nauwelijks meer plaats; een vanzelfsprekende aandacht bij regulier welzijnswerk, zonder extra geoordeelde subsidiëring, kwam zelden tot stand.

De Tegoeden van de Tweede Wereldoorlog. Commissie Van Kemenade

In maart 1997 installeerde minister Zalm van Financiën de Contactgroep Tegoeden WO II onder voorzitterschap van J.A. van Kemenade. Gedurende het onderzoek groeide de nationale en internationale aandacht voor het grote leed dat vervolgingsslachtoffers tijdens en na de Tweede Wereldoorlog werd aangedaan. De Nederlandse samenleving als geheel was zwaar getroffen, sommige groepen daarbinnen onevenredig zwaar. De regering stelde vast dat velen in de Nederlandse samenleving, zij die beleidsverantwoordelijkheid droegen niet uitgezonderd, daar lange tijd niet voldoende aandacht voor hadden.

Naast het leed was er ook een materiële kant: de roof en recuperatie van bezittingen. Nadat zij in de Tweede Wereldoorlog door de bezetter waren geroofd, kwamen deze bezittingen niet in alle gevallen terug. Tijdens de Duitse bezetting van Nederland in de Tweede Wereldoorlog werden door de bezetter maatregelen genomen tegen de Joden, Sinti en Roma en andere groepen in Nederland. Deze maatregelen waren niet alleen bedoeld om hen persoonlijk te vervolgen, maar ook om hen al hun bezittingen te ontnemen en hun deelname aan het Nederlandse economische en maatschappelijke leven te beëindigen. De beroving van de Nederlandse Joden verliep uiterst systematisch, meestal op grond van verordeningen. De

roof heeft zich tot vrijwel alle vermogensbestanddelen uitgestrekt en werd zelfs administratief bijgehouden door de Duitse bezetter. De regelgeving en uitvoering waren dwingend en lieten weinig mogelijkheden zich eraan te onttrekken.

De beroving van Sinti en Roma verliep geheel anders. Hun beroving vond grotendeels in één klap plaats op 16 mei 1944 toen er een razzia op Sinti en Roma gehouden werd. 245 Sinti en Roma zijn gedeporteerd en slechts 30 keerden terug. Hun bezittingen, veelal goederen, werden op last van de Duitse politiediensten in beslag genomen. Na terugkeer uit de kampen of uit de onderduik waren in het merendeel van de gevallen alle bezittingen verdwenen. De commissies hebben op deze gebeurtenissen geen nieuw licht kunnen werpen.

Het onderzoek inzake de tegoeden van Sinti en Roma werd gehinderd door het ontbreken van archiefmateriaal. Tegelijkertijd was evident dat juist Sinti en Roma na de Tweede Wereldoorlog vrijwel geen bezittingen teruggekregen hebben. Omdat de beroving in de Tweede Wereldoorlog vrijwel niet gedocumenteerd was, zijn Sinti en Roma ook grotendeels buiten het rechtsherstel gebleven. Bovendien zijn zij in de maatschappij met grote kilte bejegend. Om deze redenen stelde de regering - na overleg met de betrokkenen en in het bijzonder de Landelijke Sinti Organisatie - bij monde van premier Kok in begin 2000 een bedrag beschikbaar van veertien miljoen euro.

Het geld dat de Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma beheert, is bedoeld voor individuele uitkeringen én collectieve projecten ten bate van de Sinti- en Romagemeenschap. De eerste individuele uitkeringen zijn in december 2000 gedaan aan de oudste vervolgd. De beoordeling rond het toekennen daarvan wordt gedaan door de op 25 oktober 2000 opgerichte Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma. In het bestuur zitten ervaringsdeskundigen, zowel Sinti en Roma, als burgers. Zonder hun inbreng zou het praktisch onmogelijk zijn tot een goed afgewogen oordeel te komen. De aanvragen voor de individuele uitkeringen zijn inmiddels afgehandeld. Alle uitkeringen zijn reeds uitbetaald. Deze taak heeft de Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma afgerond. Behalve aan uitkeringen wordt een flink deel (12,5 %) van de gelden besteed aan projecten.

Projecten die gericht moeten zijn op behoud en stimulering van onze cultuur; de maatschappelijke erkenning en deelname van de Sinti- en Romagemeenschap aan de Nederlandse maatschappij; educatie of scholing in de ruimste zin van het woord; specialistisch onderwijs in voor Sinti en Roma traditionele beroepen. Projecten kunnen ingediend worden en worden beoordeeld door de raadkamer van de stichting, waarin deskundigen van verschillende disciplines zitting hebben.

De afschaffing van de Woonwagenwet in 1999.

Nadat vanaf begin jaren 80 stap voor stap een veranderde denkwijze in het beleid werd gerealiseerd, kwam het zover dat op 1 maart 1999 de Woonwagenwet werd ingetrokken. In de aanloop daarnaar toe braken er vanaf 1997 luide discussies los. Daarbij ging het in de kern over het verdwijnen van de laatste artikelen uit de Woonwagenwet.

De debatten werden zo serieus, dat Staatssecretaris Tommel het voornemen tot intrekking van de Woonwagenwet publiceerde in de staatscourant van 1 mei 1997. In het wetsvoorstel dat de staatssecretaris naar de Tweede Kamer stuurde, staat te lezen dat:

[...] Met de intrekking zal regelgeving voor woonwagenbewoners volledig onder het reguliere volkshuisvestings- en ruimtelijke-orderingsbeleid worden gebracht. Hiermee komen ook het zogenaamde 'afstammingsbeginsel' en de daarop gebaseerde doelgroepstoets te vervallen. [...] Gemeenten zijn primair verantwoordelijk voor een passende huisvesting voor hun inwoners, ook in de vorm van woonwagens. De burgers hebben daarbij een vrije keuze, ongeacht of zij in een woning, woonwagen of op een woonboot willen wonen. De woningcorporaties zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van de lokale huisvesting van de doelgroep woonwagenbewoners. Zij krijgen in het wetsvoorstel ook het primaat bij de aanleg van standplaatsen en de bouw van huurwoonwagens.

De Initiatiefgroep Woonwagenbeleid

Ook de Sinti en Roma weerden zich. Om samen te kunnen lobbyen, formeerden zij en de woonwagenbewoners de "Initiatiefgroep Woonwagenbeleid". Tijdens een hoorzitting van de Vaste Commissie V.R.O.M. van de Tweede Kamer en de portefeuillehouders van de verschillende fracties, voerde de initiatiefgroep o.a. aan dat de woonwagenbevolking weer te laat betrokken was in het debat en dat op deze manier geen goed beeld werd verkregen van de situatie en de meningen van woonwagenbewoners in het land. Zo was de initiatiefgroep van mening dat in het wetsvoorstel onvoldoende aandacht werd besteed aan het standplaatsentekort.

Ook vond zij het opvallend dat de staatssecretaris in de Memorie van Toelichting geen aandacht schonk aan de bijzondere (rechts)bescherming die de woonwagenbewoners aan de Woonwagenwet ontlenen en die bij het onderbrengen van de wet in de Huisvestingswet en aanverwante regelingen helemaal verdwijnt. Daarbij concludeerde de initiatiefgroep tevens dat uit de praktijk bleek dat er op alle fronten stagnatie was in de uitvoering van het woonwagen- en standplaatsenbeleid. De groep

was van mening dat vrijwel uitsluitend onder de centrale druk standplaatsen konden worden aangelegd. Daarnaast signaleerden zij dat gemeenten in toenemende mate particuliere bureaus inschakelden voor het beleid en het beheer van woonwagens. Hierdoor werden woonwagengebouwen opnieuw anders behandeld als huisbewoners.

Met de herverdeling van verantwoordelijkheden binnen de volkshuisvesting zijn de specifieke provinciale instrumenten om in woonruimte van woonwagengebouwen te voorzien, niet langer nodig. De instrumenten van de provincie worden nu gelijk aan die van andere huisvestingsvormen.

De gemeenten - in het merendeel vertegenwoordigd door Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) - lieten per brief weten dat zij instemden met de intrekking van de Woonwagenwet. Vanaf de intrekking van de wet waren de woonwagengebouwen geen specifieke doelgroep meer en wat betreft het huisvestingsbeleid was iedereen gelijk. Een woonwagen gold als een 'normale' woonvorm en werd daarom in de Woningwet gelijkgesteld aan een woning. Met de afschaffing van de wet kwamen de bijzondere bepalingen te vervallen en werden de reguliere wetten van toepassing en de handhaving daarvan eenvoudiger. Bijvoorbeeld bij het innen van huur en het ontruimen van standplaatsen. Met het beëindigen van de wet kwam er een eind aan het discriminerende karakter van de woonwagenwet en was de normalisatie van de woonwagenwetgeving een feit. Vanaf nu zijn de woningcorporaties de meest aangewezen instantie om te gaan voorzien in de huisvesting van woonwagengebouwen.

De overdracht aan coöperaties

De woningcorporaties - van wie de meeste huurwoningen in ons land eigendom zijn - werden een nieuwe speler in het woonwagennetwerk. De huisvesting van woonwagengebouwen was de corporaties - verenigingen of stichtingen, die uitsluitend actief zijn op het gebied van de volkshuisvesting - niet helemaal vreemd. Een aantal corporaties beheerde al woonwagenlocaties vóór maart 1999. Hun ervaring kwam goed van pas bij het inspelen op de nieuwe ontwikkelingen.

Tot dusver waren de gemeenten verantwoordelijk voor het aanleggen van voldoende en kwalitatief goede woonwagenstandplaatsen, het onderhoud en de toewijzing van standplaatsen. In het kader van de normalisering zouden de woningcorporaties deze taken moeten overnemen. Daartoe waren de meeste corporaties bereid. De woningcorporaties - die gezien de geldende wetgeving (de Woningwet en het daarop gebaseerde Besluit beheer sociale huursector BBSH) van mening waren, dat de woonwagen onder het sociale volkshuisvestingsbeleid viel en dus tot hun doelgroep behoorde - stonden achter deze visie. Zij droegen immers ook de zorg voor de toewijzing van 'gewone' sociale huurwoningen. Daarbij moet worden bedacht dat hoewel gemeenten veel kennis hadden opgebouwd over het specifieke van de woonwagen en haar bewoners - gemeentelijke organisaties niet waren toegerust voor het beheren van woonruimten, zoals het innen van huur en het plegen van onderhoud.

Daarom lag de eigendomsoverdracht - inclusief de opgebouwde kennis - voor de hand, niet alleen in gemeenten met veel standplaatsen, maar evenzo in gemeenten die slechts enkele standplaatsen bezaten.

De Nationale Woningraad (NWR), die het normalisatie- en integratiebeleid ondersteunde, vond het niet verstandig om meteen het eigendom van woonwagens en standplaatsen door de corporaties over te laten nemen. Beter is het deze eerst een tijd te beheren. Deze periode kon gebruikt worden om zoveel mogelijk orde op zaken te stellen en inzicht te krijgen in de financiële situatie. Uit ervaring verwachtte de NWR dat zich problemen konden voordoen als met huurincasso, achterstallig onderhoud en bovenmatige onderhoudskosten voor zowel de wagens als de standplaatsen, bodemverontreiniging en het bestaande gebrek aan vertrouwen in 'autoriteiten'.

Gedurende het debat (juni 1997-april 1998) rond de behandeling van het wetsvoorstel 'Wijziging van de Huisvestingswet, de Woningwet en enige andere wetten in verband met de integratie van de woonwagen en woonschepenregelgeving', werd er door alle woordvoerders op gewezen dat de overgang van de centra naar de corporaties een moeilijke operatie is. Hoofdprobleem was de over het algemeen niet kostendekkende exploitatie van de woonwagencentra.

Uitgangspunt van de regering was dat de corporaties alle bestaande centra overnamen. Hoewel zij niet tot overname verplicht waren, was de staatssecretaris ervan overtuigd, dat als de financiële kant goed geregeld was, de corporaties daartoe wel bereid zouden zijn. Totdat het eigendom werd overgedragen aan de corporaties werd besloten tot een tussentijds beheer. Om de voortgang van het proces te kunnen volgen, zegde de staatssecretaris toe de Tweede Kamer jaarlijks te informeren over de ontwikkelingen van tekort, de overname van standplaatsen door toegelaten instellingen en de voortgang van het deconcentratieproces.

Het verloop

Op 30 oktober 2002 werd in Groesbeek het landelijk symposium "Verhuizing, woonwagenbeleid in beweging" gehouden. Tijdens de bijeenkomst werd geëvalueerd wat de afschaffing van de woonwagenwet, ruim drie jaar ervoor, voor gevolgen had. Besproken werd wat de problematiek was van de overdracht van het eigendom van standplaatsen en het beheer van woonwagenlocaties.

De meeste corporaties bleken bereid geweest om zonder druk van de rijksoverheid, het eigendom van standplaatsen over te nemen. Tijdens het symposium werd duidelijk dat de overdracht van woonwagencentra aan de corporaties met 20% niet echt op gang was gekomen. Datzelfde gold voor de verkoop van standplaatsen. De deelnemers aan de conferentie waren van mening dat de 'normalisatie' sterk afhankelijk was van de situatie en het onderlinge vertrouwen dat gemeenten, corporaties en woonwagencentra hadden weten op te bouwen.

De beleidsvoering na de intrekking van de Woonwagencentrawet op 1 maart 1999 was gericht op twee doelen die niet verschillen van de doelen voor de afschaffing van de wet. Het eerste geldt het terugbrengen van het standplaatsentekort en zo veel mogelijk regionale kampen deconcentreren. Het tweede doel is de verdere integratie van het huisvestingsbeleid voor woonwagencentra in het reguliere huisvestingsbeleid. De eerste effecten van de beleidsvoering na de afschaffing van de Woonwagencentrawet tekenden zich medio 2001 af.

Zowel woonwagencentra, als gemeenten ervaren de huidige situatie als te vrijblijvend. Veel woonwagencentra voelen zich onbegrepen door gemeenten en corporaties. In hun visie verergeren de situaties op de grote kampen en worden er te weinig nieuwe standplaatsen aangelegd. Zij typeren het huidige beleid als 'failliet' en pleiten voor herinvoering van de Woonwagencentrawet.

Gemeenten met een woonwagencentra en/of een wachtlijst pleiten ervoor om weer een controlerende taak voor een hogere overheid in het leven te roepen. Deze organisatie zou er op moeten toezien dat de aanleg van standplaatsen niet door enkele gemeenten uitgevoerd wordt, maar dat er een betere spreiding plaatsvindt over de gemeenten.

Geconcludeerd kan worden dat beide groepen, vanuit verschillende gronden, een instrument voor een hogere overheid willen dat aangeeft hoeveel standplaatsen aangelegd moeten worden, waar en door wie. Deze 'wens' verhoudt zich echter niet tot het streven naar integratie en normalisatie van de Tweede Kamer. De uitgesproken ervaringen leren dat de aanleg van nieuwe standplaatsen moeizaam verloopt, evenals de deconcentratie van grote kampen en de overdracht aan corporaties. De vraag voor de toekomst is of 'de eigen verantwoordelijkheid van gemeenten en corporaties' voldoende is om te voorzien in de woonbehoefte van diegenen die in een woonwagencentra willen wonen.

Over muziek

“Muziek is al eeuwenlang de taal van Sinti. Hun taal en hun muziek zijn ongeschreven, maar blijven niet langer meer ongehoord. Muziek gaat over van vader op zoon of van oom op neef. Vrijwel alles wordt geleerd op het gehoor en hun aangeboren gevoel voor muziek. Artistiek gezien beschikken Sinti-muzikanten over een rijk potentieel aan muzikale kwaliteiten en instrumentale vaardigheden. De karakteristieke razende tempi en het ‘ongeschoolde’ en virtuoze karakter van de optredens zijn bijzonder authentiek. Daarnaast is de wijze van spelen waarbij improvisatie een belangrijke rol speelt, kenmerkend voor de muziek.

In de jaren dertig was het Django Reinhardt die met zijn revolutionaire gitaarspel de Hot Club de France introduceerde, de muziekstijl die voor vele Sinti-musici dient als inspiratiebron voor hun eigen muziek. In Nederland staat Zuid-Oost Brabant, en met name Nuenen, bekend als bakermat van menig gitaartalent.

De traditie van de Nederlandse school van zigeunerswing is een zeer karakteristieke groepsjazz waar de ‘standards’ bijna altijd dezelfde zijn, een repertoire en een manier van spelen met nummers die onophoudelijk gespeeld en weer gespeeld worden totdat een hoog vertolkingsniveau bereikt is. Ondanks deze zo gecodeerde expressiestijl, blijft een creatief werk toch mogelijk, en kunnen gevoel en emotie tot uitdrukking worden gebracht. Steeds meer worden eigen composities door de musici gerealiseerd en zijn de ‘standards’ de maatstaf en de meetlat van hun kunnen.

De toenmalige Landelijke Sinti Organisatie stimuleerde sinds jaren Sinti-talenten in hun muzikale ontwikkeling. Muziek is immers voor Sinti een expressiemiddel bij uitstek en van oudsher een belangrijk onderdeel van de Sinti-cultuur. Gebleken is ook dat de burgermaatschappij deze muziek weet te waarderen, getuige bijvoorbeeld het succes van een groep als het Rosenberg Trio, het fenomeen Jimmy Rosenberg en het grote aantal Gipsy festivals in binnen- en buitenland.

Zuid-Oost Brabant staat in de wereld van de Hot Club de France-muziek bekend om zijn Sinti-gitaartalenten, ook vanuit diverse jazzgenres groeit hun reputatie. De Amerikaanse musicoloog/ethnoloog Horowitz heeft een boek geschreven, specifiek over de aanslagtechniek van de Nederlandse Sinti-mannen (Nuenen). Internationaal worden ze heel hoog aangeschreven. Ook in Frankrijk herkennen de meeste Sinti het Wasso-effect. (Wasso Grünholz is de leermeester van vele gitaristen uit Nuenen e.o.)

De meer traditionele zigeunermuziek kent in Nederland zijn vertolker in het Koninklijk Orkest Tata Mirando. Josef Weiss (Mirando) was daarvan de oprichter. Menig feest aan het hof van de Koninklijke familie werd opgeluisterd door Tata Mirando. Djangela Mirando voert nu

het Koninklijke Zigeuner orkest aan met o.a. Nello Weiss jr. Ook het veelzijdige talent Armando speelde met Tata Mirando in o.a. het Concertgebouw in Amsterdam.

Op 15 november 1997 heeft de Landelijke Sinti een gelimiteerde uitgave "Weile meer Sinti ham" ('omdat wij Sinti zijn') uitgegeven. "Dit muzikale monument is uitgebracht ter herdenking van de bevrijding na vijf jaar Nazi-bezetting en ter herinnering aan alle Sinti en Roma die slachtoffer zijn geworden van vervolging tijdens de tweede wereldoorlog. Opdat zij nooit zullen worden vergeten" (colofon).

Peter Reinhardt, de toenmalige voorzitter van de Landelijke Sinti Organisatie, schreef in het booklet voor deze cd: "Op 5 mei 1945 kwam een einde aan de Duitse overheersing van Nederland. De bezetting heeft ook diepe sporen achtergelaten bij Sinti en Roma. Velen zijn na deportatie nooit teruggekeerd. In 1995, in het kader van 50 jaar bevrijding, heeft het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur geld ter beschikking gesteld om een monument op te richten. Wij hebben gekozen voor een muzikaal monument, omdat muziek al eeuwenlang onze taal is".

Margriet de Moor tekende in gesprek met Lalla Weiss, coördinator van de Landelijke Sinti Organisatie (LSO), het volgende op: " Op 15 november 1997 verschijnt er een CD met muziek van Sinti-orkesten. Een beter en trotser herdenkingsmonument bestaat niet. Want van de oude 'zigeunerberoepen' is dat van muzikant door geen instantie weg te vagen. En verder: muziek is een taal. Onze gesproken taal mag voor de burgers onbekend zijn, muziek gaat verder dan woorden en vertelt puur op het gehoor waar het leven - dat van ons en van de burgers - over gaat".

De Landelijke Sinti Organisatie werd het in aanvang van 2000 door haar subsidiënt onmogelijk gemaakt de promotie van Sinti-muziek nog op zich te nemen. Stichting Sinti Music neemt dan het initiatief van de Landelijke Sinti Organisatie over om de talenten van jonge Sinti zo goed mogelijk te laten ontwikkelen.

Sinti Music (www.sintimusic.nl) heeft zich ontwikkeld van een organisatie met de nadruk op faciliteren, zoals het bieden van repetitieruimte naar een professionele organisatie voor Sinti-musici. Sinti Music verzorgt management, boekingen, verloning en support voor Sintibands. Ze biedt theaters, festivals en evenementenorganisaties een breed scala van bands, die allen op een eigen wijze vorm geven aan hun passie muziek maken. Sinti Music brengt CD's uit op haar eigen label. Daarnaast ondersteunt ze haar musici bij het aanvragen van de WWIK, die in deze regeling erkend worden als uitvoerend kunstenaar. Het is geen sinecure om deze musici pur sang binnen het administratieve keurslijf van de rijksregelingen te houden.

Sinti Music staat nu midden in het hart van de Sinti-muziek en is voortgekomen uit samenwerking met Sinti-musici. In een relatief korte tijd heeft deze organisatie een goede reputatie opgebouwd onder de Sinti, wat op sociaal vlak toch een doorbraak genoemd mag worden. De groei van het aantal deelnemende musici aan Sinti Music binnen enkele jaren is opmerkelijk. Het grote aantal Sinti (jong en oud) dat de CD-presentaties van Paulus Schäfer Gipsy Band, Trio Johnny Rosenberg en Prisor Jazz Band bezocht en de brede waardering die dat heeft opgeleverd binnen de Sinti-gemeenschap en ook in de burgersamenleving, ervaren medewerkers en bestuur als een mooi resultaat. Sinti Music heeft daarmee een positieve bijdrage geleverd aan de maatschappelijke participatie en integratie van Sinti."

Henk van Beurden – voorzitter

Woonwagengewoners hadden na het afschaffen van de Woonwagewet geen bijzondere woonrechten meer. Voor iedereen golden dezelfde reguliere huisvestingsregels. Het 'afstammingsbeginsel' gold niet meer. Wie dat wilde, mocht in een woonwagen gaan wonen. Genoeg reden om veel emotionele reacties los te maken. Woonwagengewoners dachten dat er niets meer voor hen gedaan zou worden en dat burgers gelijke rechten kregen op een plaats, terwijl de tekorten toch al zo groot waren. Een derde reactie gold de stelling dat corporaties niet of onvoldoende op de hoogte waren van de specifieke problematiek van woonwagengewoning.

Hiertegen afgezet is het opvallend dat bij het intrekken van de wet blijkbaar niets is veranderd aan het lokale beleid. Ongeacht of er een verordening gold of het aanbodmodel werd gehanteerd, bleven de vrije plaatsen toegewezen worden aan de oorspronkelijke groep woonwagengewoners. In enkele gemeenten lieten zich wel niet-woonwagengewoners als woningzoekende inschrijven, maar feitelijk werden er aan hen (nog) geen standplaatsen toegewezen.

Vaak bleken families bij elkaar op één centrum te willen wonen. Reden waarom aangeboden standplaatsen op andere centra werden geweigerd. Gemeenten of corporaties hadden daarom moeite met de toekenning van standplaatsen, ondanks de grote wachttijsten. Het afzetten van deze woonbehoefte (de vraag) tegen de leegstaande standplaatsen (het aanbod) geeft daarmee een vertekend beeld. Gemeenten vonden het daarom onterecht dat zij door het ministerie van VROM aangemerkt werden als zijnde een tekortgemeente.

Gemeenten en corporaties kunnen ervoor kiezen om de niet op te vullen standplaats op een bepaald centrum op te heffen en woonwagencentra waar vraag naar is, uit te breiden. Een alternatief is dat de bewoners dit deel van hun woonwens laten vallen. Al met al wordt duidelijk dat de materie steeds grotere eisen stelt aan de belangenbehartigers van de diverse partijen. Een reden voor corporaties om steeds vaker de uitvoerende taken door een private onderneming te laten behartigen. Dat bleek ook tijdens het symposium in Groesbeek toen duidelijk werd dat maar liefst circa 2/3 van de gemeenten en corporaties met beheertaken, de uitvoerende werkzaamheden hadden overgedragen aan een particulier bureau. Sinds vier jaar zijn door deze aanpak corporaties professionele verhuurders geworden.

De inzet van gespecialiseerde, particuliere bureaus

Duidelijkheid is een eerste vereiste in de onderhandelingen tussen de diverse partijen. In contact met de doelgroep moeten de belangenbehartigers ieders taal kunnen spreken. Zo vaardig is niet iedereen. Het succesvol (her)ontwikkelen en beheren van woonwagenlocaties is een vak apart. Om met de bewoners samen de kwaliteit van het wonen in een woonwagen te bevorderen, is daadkracht en improvisatievermogen vereist. Niet iedere organisatie heeft dat talent in huis. Sinds de aankondiging van normalisatie van het woonwagenbeleid in de jaren negentig is er een aantal particuliere bureaus op de markt verschenen. Deze bureaus hebben zich gespecialiseerd in het beheren van woonwagencentra. Achter deze particuliere bureaus zitten dikwijls voormalige opbouwwerkers en gemeenteambtenaren die bekend zijn met de aspecten van de woonwagenwereld.

Een van de gespecialiseerde particuliere bureaus die in opdracht van gemeenten en corporaties het beheer op woonwagencentra uitvoert, is het in 1990 door André Nijsen opgerichte adviesbureau Nijbod. Het bureau, dat als intermediair duidelijk de belangen van beide partijen dient, neemt ruim 150 gemeenten en woningcorporaties de huisvestingstaken uit handen. Het werkterrein is zo breed en variabel, dat opdrachtgevers het dagelijks beheer en onderhoud vaak als lastig ervaren. Met ongeveer 3500 standplaatsen in haar bestand, adviseert Nijbod vooral op het gebied van sociale taken en na het intrekken van de Woonwagenwet van 1999 werkt zij zo vanuit haar specialisatie direct mee aan het integreren van de woonwagenbewoners in de reguliere samenleving. Een ander beheerbureau dat voor overheden, woningcorporaties en organisaties helpt bij de ontwikkeling en uitvoer van beleid is Integra projecten en beheer BV.

Zoals het is

De Nederlandse Sinti en Roma wonen grotendeels op kleine door corporaties beheerde woonwagencentra, voornamelijk in de zuidelijke provincies. Hoewel er een tendens is om de kwaliteit van de woonwagens aanzienlijk te verbeteren, zo zelfs, dat in voorkomende gevallen het verschil tussen een woonwagen en een 'reguliere' woning nauwelijks te zien is, zijn de omstandigheden nog altijd niet gemakkelijk. Veel problemen komen voort uit het wonen op een klein kamp, door discriminatie en de bemoeizucht van overheden. Het wonen op de kleine, vaak overvolle centra veroorzaakt bij Sinti en Roma geregeld klachten. Er is geen privacy en de sociale controle is zeer hoog. De onderwijsachterstand en werkgelegenheidsproblemen zijn weer van invloed op de financiële situatie.

Door het overheidsbeleid in de jaren 70 werden Sinti en Roma vaak gediscrimineerd, gestigmatiseerd en gecriminaliseerd. Dit stond een open houding naar de Nederlandse samenleving in de weg. De eigen groep, cultuur, normen en waarden, zijn enorm belangrijk voor Sinti en Roma.

Tijdens het deconcentratiebeleid werden families vaak gedwongen te verhuizen en over de verschillende centra verdeeld. Hoewel door de deconcentratie de materiële situatie verbeterde, bleven er spanningen bestaan rond de huisvestingssituatie. Het tekort aan standplaatsen liep steeds verder op en de kwaliteit werd almaar duurder. Vooral de jongere generatie ondervindt hiermee problemen. Het feit dat men op een gedwongen vaste plaats woont en niet langer met de wagen rond kan trekken, is daarbij een belangrijke kwestie. Dit terwijl men met een wagen veel sneller verhuist.

Onderwijs, werkgelegenheid en arbeidsmarkt.

Drie begrippen die naar Nederlandse begrippen direct in elkaars verlengde liggen. Ons onderwijssysteem bestaat niet in de cultuur van Sinti en Roma. Hun relatie tot scholen - die zij zien als vertegenwoordigers van de overheid en burgersamenleving - is problematisch. De eerste kennismaking met het onderwijs werd door de overheid afgedwongen en was zo een van de dingen die hen werd opgelegd.

“Ons onderwijssysteem is gericht op de middenklasse. Het heeft bovendien tot 1968 geduurd dat de leerplicht tevens gold voor kinderen van de trekkende bevolking. Onderwijs had geen functie in het trekkend bestaan van deze mensen. Het werd zelfs ervaren als bedreigend. Het voegde niets toe aan hun bestaan, maar nam zelfs iets weg van hun identiteit. Het verburgerde de groep. Mijn ervaring met Sinti leerlingen is gebaseerd op 32 jaar ervaring. Wanneer je investeert in onderwijs wordt daarin de kiem gelegd voor een veranderingsproces. Zeker wanneer je dat in samenspraak met ouders doet. In 1976 ben ik

als onderwijzer begonnen met lesgeven aan een groep Sinti kinderen. Wij droegen beelden aan van onderwijs aan de ouders om hen te laten ervaren wat onderwijs kan betekenen, ook in hun wereld. Al die jaren investeren heeft ertoe geleid dat het nu vanzelfsprekend gevonden wordt dat men richting arbeidsmarkt gecoacht wordt.

In de Twinprojecten - waarin iemand uit de Sinti en/of Roma gemeenschap en een persoon uit de burgergemeenschap samen willen optrekken om verbindingen tot stand te brengen tussen de burgerlijke organisaties en de leden van de Sinti/ Roma gemeenschappen - kom ik in aanraking met zeer verpauperde situaties.⁸ Na jarenlang ontbrekend beleid zien we een verloedering van deze gemeenschappen. Men moet weer van voren af aan beginnen. De lijn van handhaven speelt daarbij een grote rol. Ik benadruk in mijn werk altijd, dat er een mix dient te zijn van handhaven en begeleiden.”

Wim Brouns, OBD- Consent Heerlen

Na de afbouw van het categorale onderwijs en de sluiting van woonwagencentrumscholen werden de woonwagen- en Sinti/Romakinderen op reguliere scholen geplaatst. Pas toen werd hun leerachterstand goed zichtbaar en bleek onder andere dat deze groter werd naarmate de leerlingen in een hogere groep van de basisschool zaten.

Tien jaar later bleek dat het primair onderwijs voor woonwagen- en Sinti/Romakinderen veelal ook het eindonderwijs was en dat er nog veel gedaan moest worden aan de onderwijsparticipatie voor kinderen uit deze doelgroep. In de jaren 80 en 90 kwam er daartoe gericht beleid. Zo startten in 1985 drie experimentele projecten, die in tien jaar tijd uitgroeiden tot een landelijk dekkend netwerk OWWZ (Onderwijs aan Woonwagen- en Zigeunerkinderen) project. Centrale personen binnen deze projecten zijn de onderwijsconsulenten, die vooral een brugfunctie vervullen tussen de leerlingen en de ouders aan de ene kant en de scholen aan de andere kant. Van het schooljaar 1999-2000 is bekend dat 90% van de woonwagenkinderen en Sinti- en Romakinderen deelnam aan het voortgezet onderwijs. 71% van hen gaat naar regulier onderwijs en bijna een vijfde naar het speciaal onderwijs. Wel is het verzuim onder Sinti- en Romakinderen hoger dan onder andere kinderen.

Bij het onderwijs aan Sinti- en Roma-kinderen doen zich specifieke knelpunten voor. Omdat de schoolcultuur een andere is dan die van thuis, zet dat verschil kinderen aan het denken over de tradities en regels die gelden binnen de eigen wereld en van de arbeidsmarkt van de ouders. De traditionele arbeidsmarkt van Sinti en Roma heeft nauwelijks erkenning binnen de Nederlandse samenleving en het Nederlandse onderwijs is niet gericht op het adequaat functioneren binnen deze arbeidsmarkt. Zo wordt de onderlinge verbondenheid van gezin en familie op de proef gesteld.

De problematiek van de Roma is nog ernstiger van aard. Zij verkeren veelal in slechte woonomstandigheden en zijn slecht aanspreekbaar in het Nederlands. Met betrekking tot de Roma-gemeenschappen merkt Wim Brouns op: "Zij staan verder van de Nederlandse samenleving dan welke groep dan ook. Zij zijn duidelijk Europees geïntereerd en dat maakt vaak in het wetgevend circuit de zaak heel gecompliceerd. Met name de rol van de meisjes die op 12/13 jarige leeftijd uitgehuwelijkt worden; zij hebben weinig onderwijskansen, zodat er ook maar weinig mogelijkheden zijn om hun isolement te doorbreken.”

“Hoe vaak het gebeurt en om hoeveel kinderen het gaat is niet precies bekend, maar er worden kinderen uit Roma-gezinnen thuisgehouden. Meisjes verzuimen meer dan jongens. Zodra zij de puberteit hebben bereikt, zouden zij volgens orthodoxe Roma niet meer met jongens in een en hetzelfde lokaal mogen zitten.

In Nederland zijn door verschillende gemeenten waarin zich Roma-families vestigden diverse soorten van aanpak geweest om de leerplicht te handhaven. Dit varieert van een aparte school in Capelle a/d IJssel, een justitiële aanpak in Nieuwegein tot een project in Spijkenisse om Roma-meisjes in het wijkgebouw op te vangen en via lespakketten van de Wereldschool - onder begeleiding van vrijwilligers - onderwijs te laten volgen.

Hoewel er voorbeelden zijn dat deze aanpak succesvol was, zijn er meer voorbeelden waarin

⁸ Het twintermediair project tracht aan deze positie van deze groepen iets te doen op maatschappelijk en sociaal economisch terrein. Het project waarin iemand uit de Sinti en/of Roma gemeenschap en een persoon uit de burgergemeenschap samen willen optrekken om verbindingen tot stand te brengen, waardoor er meer inzicht bewerkstelligd wordt in de burgerlijke organisaties voor de posities van deze groepen en de leden van de Sinti/Roma gemeenschappen meer vertrouwen opbouwen in de wereld van de burgers. We trachten hierbij om in samenspraak met gemeenten op termijn integraal beleid te realiseren. Sommige gemeenten zijn hier gevoelig voor maar anderen hebben hier nog een weg in te gaan. Bron: Wim Brouns, OBD- Consent Heerlen

⁹ Ingrado is de brancheorganisatie voor de gemeentelijke leerplicht- en RMC-functie. Zo'n 90 procent van alle gemeenten en regio's is lid. Door het verzamelen en beschikbaar stellen van informatie wil Ingrado een brug slaan tussen beleidsmakers, uitvoerders en andere ketenpartners en belangstellenden. Op het gebied van leerplicht en RMC (voortijdig schoolverlaten) is Ingrado de gesprekspartner voor de landelijke overheid, gemeenten, regio's en overige ketenpartners.

het niet lukte de leerplicht te handhaven. Er is nog wel eens te lang geaarzeld om door te pakken en er werd soms teveel rekening gehouden met cultuurverschillen. Ook financiële injecties van het Rijk waren niet altijd een garantie voor succes.

*Kortom, het beleid in dezen vraagt om een stevige aanpak en een lange adem en is gebaat bij het uitwisselen van ervaringen.*⁹

Ronald Zoutendijk

Voorzitter Ingrado.

De deelname aan het speciaal onderwijs is bijzonder hoog: bijna vier keer zo hoog in vergelijking met alle Nederlandse leerlingen. De meeste leerlingen gaan naar het voorbereidend beroepsonderwijs. Negentig procent van de leerlingen in de eindexamenklassen behaalt een eindexamen. Er is een sterke daling van het aantal kinderen dat een voortijdige ontheffing van de leerplicht krijgt; het aantal is nog gering, maar er stromen nu ook kinderen door naar het middelbaar beroepsonderwijs en behalen daar een startkwalificatie (dat wil zeggen een voltooide mbo niveau 2, havo of vwo-opleiding). Dit is een belangrijke doorbraak, omdat er daardoor binnen de gemeenschappen van woonwageneigenaren en zigeuners positieve voorbeelden ontstaan. Een van de knelpunten is het demotiverende feit dat het jongeren, ook met een diploma, nog moeite kost om een baan te vinden.¹⁰ Specifieke begeleiding naar en introductie op de arbeidsmarkt blijft daarom een noodzaak.¹¹

"Lange tijd was het primair onderwijs voor woonwagen- en zigeunerkinderen ook eindonderwijs. Vanaf 1985 groeit langzaam ook de deelname van woonwagen- en zigeunerkinderen aan het voortgezet onderwijs door de inzet van speciale OWWZ-consulenten. Een moeizaam proces, omdat noch de scholen, noch de woonwageneigenaren en zigeuners zelf enthousiast en gemotiveerd waren. [...] Gelukkig is er de afgelopen dertig jaar veel veranderd en verbeterd. Ik herinner me dat op een dag een moeder naar me toe kwam. Het was halverwege de jaren zeventig. 'Als je mijn kind vandaag nou lezen leert,' zei ze, 'dan kom ik morgen terug en dan kun je hem leren rekenen. En overmorgen ben ik er ook nog, dan kun je hem leren schrijven.' De verwachtingen van woonwagen- en zigeunerouders zijn een stuk realistischer geworden en ze zijn ook meer gemotiveerd om hun kinderen onderwijs te laten volgen."

Wim Brouns, OBD-Consent Heerlen

Per 1 augustus 2006 werd het gemeentelijk onderwijsachterstanden-beleid herzien en gaat per die datum het grootste deel naar de schoolbesturen. De gemeenten blijven alleen verantwoordelijk voor de voor- en voorschoolse educatie en schakelklassen. De vraag of deze voorzieningen in stand gehouden zullen worden, ligt nu in eerste instantie bij de schoolbesturen. Ook de gewichtenregeling in het basisonderwijs verandert. Positief aan de nieuwe regeling is dat woonwagen- en zigeunerkinderen voortaan een gewicht krijgen toegekend van 1.2 in plaats van de huidige 0.7. Ook het verlagen van de drempel van 9% naar 6,3% zal gunstig uitwerken voor de scholen, omdat deze nu eerder in aanmerking komen voor de toekenning van extra formatie. De huidige Cumi-regeling in het voortgezet onderwijs verdwijnt eveneens en wordt met ingang van 1 januari 2007 vervangen door leerplusarrangementen.

"In de dagelijkse praktijk zien we dat vele scholen de gewichtenregeling niet specifiek toepassen voor deze kinderen. De scholen die ik in mijn voormalig werkgebied aantref, brengen deze middelen die men ontvangt tezamen in een pot en men wendt deze middelen aan voor o.a. werkzaamheden of remedial teaching. De scholen hebben vaak een laag verwachtingspatroon van deze kinderen en wanneer er geen gedragsproblemen zijn, dan tilt men vaak niet

¹⁰ Ondanks de resultaten zijn er nog steeds knelpunten die ook in de komende jaren veel aandacht vragen: de deelname aan de voorschoolse opvang is weliswaar gestegen, maar is nog steeds ver onder het landelijk gemiddelde; bovendien is het verzuim hoger dan bij andere doelgroepen; kinderen in de leeftijd van vijf tot twaalf jaar zijn landelijk zwaar oververtegenwoordigd in het speciaal onderwijs; het ongeoorloofd schoolverzuim neemt af, maar is nog steeds hoog; in het voortgezet onderwijs volgen de leerlingen vrijwel uitsluitend de basisberoepsgerichte leerweg met leerwegondersteunend onderwijs of praktijkonderwijs; in vergelijking met andere culturele minderheidsgroepen halen relatief weinig woonwagen- en zigeunerkinderen een diploma; bij het voortgezet onderwijs is het verzuim en voortijdig schoolverlaten onder deze groep te hoog; het aantal leerlingen dat de overgang maakt naar het beroepsonderwijs is stijgende, maar in het kader van het behalen van een startkwalificatie veel te gering; het kost jongeren, ook met een diploma, moeite om een baan te vinden en dat werkt demotiverend; de introductie op de arbeidsmarkt vraagt om specifieke begeleiding. Bron: OWWZ in Beeld, Frans Weeber, dl. 7 Continuïteit in de Begeleiding van woonwagen- en zigeunerkinderen van groot belang.

¹¹ In dit spanningsveld van knelpunten blijven de OWWZ-consulenten opereren. Hun missie blijft onveranderd het begeleiden van woonwagen- en Sinti/Roma kinderen op weg langs het traject van hun schoolloopbaan. Met ingang van augustus 1998 zijn de OWWZ-projecten geïntegreerd in het Gemeentelijk Onderwijs Achterstandenbeleid (GOA). Bron: OWWZ in Beeld, Frans Weeber, dl. 1 Eerste stappen op weg naar participatie gezet.

zozeer aan de ontwikkelingskant van deze leerlingen, vandaar dat er ook veel leerlingen in het praktijkonderwijs verdwijnen, waar zij in feite gezien hun capaciteiten niet thuishoren.

Sinds 1 augustus 2002 ontvangen centrumgemeenten geen OWWZ-gelden meer, maar zijn deze middelen op basis van een gewichtenregeling verrekend in de goa-gelden. Doordat iedere gemeente nu een eigen budget krijgt, neemt de versnippering toe. Bovendien zijn deze middelen niet geoormerkt. „De woonwagen- en zigeunerkinderen vormen een relatief kleine groep die het, waar het om de aandacht van gemeenten gaat, al snel aflegt tegen de vaak veel grotere groepen allochtone jongeren die met problematisch gedrag meer van zich laten horen. Er is behoefte aan coördinatoren op dit gebied, maar veel OWWZ-expertise is de afgelopen jaren wegbezuinigd en OWWZ-consulenten, zoals Tjeu Triepels en Fiet Muris, die een brug sloegen tussen de thuiscultuur en de schoolcultuur, zijn in de verdere decentralisatie naar gemeenten toe op heel veel plekken verdwenen. Hiermee is de lijn van begeleiding van 0 tot 23 jaar doorbroken.”

Wim Brouns, OBD- Consent Heerlen.

Wajong-jongeren

De Wajong dreigt vol te lopen.¹² Bij een aantal gemeenten zie je de tendens om vele jonge Sinti aan te melden voor een Wajong-uitkering. Gevolgd speciaal onderwijs kan een entree zijn voor de Wajong, maar ook een arbeidspsychologisch advies kan de aanleiding vormen voor een melding bij het UWV. Gemeenten zien hun WWB-bestand dalen en zijn niet langer meer verantwoordelijk voor de arbeidstoeleiding van jonge Sinti met een Wajong. Het UWV heeft nauwelijks grip op toestroom in de Wajong, ondanks de woorden van minister Donner dat er voor circa twee derde van de Wajongers perspectief is. "Laten we nou niet gaan praten wat ze niet kunnen, maar laten we gaan kijken, activeren, mobiliseren wat ze wel kunnen." Mooie woorden, maar veelal zitten de jongeren thuis in de wagen. In Gemert-Bakel is een project waar jonge Sinti met een Wajong aan deelnemen.

Willem Leenders werkt al vijf jaar als reïntegratiemedewerker, met name op het wooncentrum de Viool te Gemert. De laatste tijd is er een samenwerking tot stand gekomen met de gemeente Gemert. Lange tijd daarvoor werd er nauwelijks door de lokale overheid aandacht geschonken aan de problemen, die er met name bij de Sinti bevolking leefden. Men vond dat de Sinti maar aan het werk moesten, maar vergeten werd, dat niemand in staat kan en mag worden geacht te kunnen werken, als er aan onderstaande schrijvende toestanden, dus arbeidsbelemmerende zaken, niets gedaan werd.

Leenders: "ik trof toen veel achterdocht aan ten opzichte van de gemeente, grote aversie ten opzichte van de politie, weinig of geen schoolgaande kinderen, jongeren die niet of nauwelijks onderwijs hadden gevolgd, analfabetisme dus, schuldenproblematieken, slechte huisvesting en vooral een fatalistisch gevoel van de mensen, kortom een grote sociale armoede.

Intussen komt er dus wel een vorm van samenwerking tot stand, de gemeente heeft haar eigen netwerk gebruikt om een jongerenproject op te zetten, waar op dit moment een zes-tal jongeren, betaald, werkervaring kan opdoen. Hier wordt op dit moment rekening gehouden met zaken als, te laat komen, niet verschijnen, of tussentijds weg moeten, er wordt niet meteen afgerekend door met ontslag te dreigen, maar erop te wijzen dat er afspraken gemaakt moeten worden. Dit heeft wel een financieel gevolg, niet gewerkte uren worden niet betaald, dus er is sprake van een prikkel.

De werkplek wordt regelmatig bezocht door ook betrokken ambtenaar van de gemeente, om zo snel als mogelijk gevoelens van onvrede te kunnen lokaliseren en hulp te bieden bij het zoeken naar oplossingen. Zeker zo belangrijk is ook het signaleren van tevredenheid en het geven van complimenten, de jongeren zijn hier gevoelig voor, dit stimuleert tevens.

Naar mijn mening is dit een mooie opstart, maar er dient meer te gebeuren. Voorheen gaf ik al aan dat er de nodige belemmeringen kunnen zijn, die een arbeidsprestatie in de weg kunnen staan. Instanties zullen moeten samenwerken op het gebied van huisvesting, scholing, schuldsanering, er moet immers perspectief zijn voor iemand die aan het arbeidsproces gaat deelnemen.

Er zal rust in het hoofd moeten zijn, om tot prestaties te komen, dit geldt voor iedereen. Verder zal de gemeente in de toekomst meer haar netwerk, lees ondernemend Gemert, moeten gaan overtuigen van de noodzaak tot het in dienst nemen van de Sinti bevolking. Er liggen kansen voor de gemeente om de bevolkingsgroepen meer met elkaar kennis te laten maken door Sinti deel te laten nemen aan een jaarlijkse braderie, men kan denken aan

¹² Wajong is een minimum uitkering voor jonggehandicapten

muziek en het verkopen van typische Sinti gerechten, haal het onbekende en het onbeminde er van af. Haal mensen bij elkaar op een plaats waar ze elkaar als mens herkennen en aanspreken.”

Willem Leenders

Reïntegratiemedewerker bij Stichting Sterk in Werk o.a. werkzaam in de gemeente Gemert.

Re-integreren met WSD

“De WSD-groep, voorheen Pluspunt Eindhoven, is een reïntegratiebedrijf en onderdeel van een sociale werkvoorzieningsorganisatie. Een drietal consultants werkt al jarenlang met Sinti. Vanuit hun ervaringen is een methodiek ontwikkeld “Naar economische zelfstandigheid van Sinti en Roma”.

In een notedop komt het er op neer dat de *unieke en specifieke cultuurkenmerken* van Sinti en de wijze waarop ze vorm geven aan hun eigen samenleving niet aansluiten op de hedendaagse Nederlandse basiswaarden. Dat betekent dat we deze basiswaarden zeer zorgvuldig introduceren bij deze gemeenschap. Vaak kunnen essentiële onderdelen van hun eigen cultuur behouden worden en burgerlijke waarden worden niet altijd meer als contrasterend ervaren. In de methodische aanpak wordt uitgegaan van respect voor hun cultuur en godsdienstige beleving en het bouwen aan een vertrouwensrelatie met Sinti. Alleen op deze wijze kan het op den duur tot structurele veranderingen komen.

Start met die Sinti die succesvol kan zijn als rolmodel. Als een jongere het naar zijn zin heeft, dan is dat snel bekend op het kamp en wordt vaak naar een identieke werkplek gevraagd. Uitval betekent vaak dat anderen ook niet gestimuleerd worden om werk op te pakken. Voorkom ‘Zie wel dat is niets voor ons zigeuners’. Houd het zo praktisch mogelijk. Reageer flexibel op situaties. Belooft niets als het niet kan worden waargemaakt. Laat het vanuit de praktische ervaring groeien. Gemeenten moeten consequent en helder zijn in handhaving van wet en regelgeving; zorgen voor ambtelijk en bestuurlijk commitment en gelijklopend handelen bij de verschillende afdelingen die met het project gemoeid zijn.

WSD-groep pleit voor een *preventieve aanpak* – een investering op termijn – door op korte termijn jongeren van 15 tot en met 18 jaar, voorzover niet schoolgaand of niet meer leerplichtig, te begeleiden naar een economisch zelfstandig bestaan. De jongeren beneden de 15 jaar worden gestimuleerd naar school te gaan. Ouders worden gestimuleerd om ook jonge kleuters deel te laten nemen aan peuterspeelzalen en later het basisonderwijs. In Nuenen is door de inzet van Sinti-intermediair op twee basisscholen het verzuim bijna uitgesloten. Sinti-kinderen willen naar school en dat is beter dan verplichten. De Sinti-intermediair spreekt hun taal en zorgt er voor dat de kinderen zich begrepen en veilig voelen. Belangrijke voorwaarden voor aansluiting bij vervolgonderwijs, werk en deelname aan de samenleving.

Van de jongeren van 15-18 jaar en 19-23 jaar worden de beperkingen en kwaliteiten in kaart gebracht, wordt het vertrouwen en support van de ouders bij de kampbezoeken gewonnen en wordt bemiddeld naar werk(-ervaringsplaatsen) bij bedrijven in de omgeving of bij de gemeente. Daarvoor is het noodzakelijk dat gesubsidieerde arbeid in het kader van de WWB kan worden ingezet. De afstand tot de arbeidsmarkt is zo groot dat gesubsidieerde arbeid een belangrijk middel is om ritme en werkervaring op te doen en werkgevers te laten wennen aan deze jongeren. Uiteraard wordt geprobeerd werkgevers zo ver te krijgen dat ze de jongeren de kans bieden om regulier in dienst te komen. Daar waar mogelijk en haalbaar worden korte en beroepsgerichte opleidingen ingezet om de kwetsbaarheid op de arbeidsmarkt te beperken. De ervaring is dat juist deze groepen het meest kwetsbaar zijn als het economisch slechter gaat.

Jongeren van 15-18 jaar hebben belang bij werk en dus inkomen, omdat ze alleen bij inschrijving bij het CWI hun kinderbijslag behouden (uitgezonderd de jongeren, die op school zitten) en nog niet in aanmerking voor een uitkering komen.

In de praktijk hebben we gemerkt dat ook oudere Sinti vaak een kans willen hebben om economisch zelfstandig te worden. Daar waar mogelijk wordt ook met hen aan de slag gegaan. In Nuenen en Son en Breugel hebben we daar ook ervaring mee opgedaan door inzet van IMK-trajecten. Zo is een aantal Sinti gestart met een eigen bedrijf.

Door enkele jonge getalenteerde musicerende Sinti wordt gebruik gemaakt van de Wet Werk en Inkomen Kunstenaars (WWIK). Voor een groep loopt dat goed door de ondersteuning van een van de vaders. Bij de andere groep is het contact met WZI en de accountant problematisch en dreigt het verlies van de WWIK.

Ondersteuning bij deze trajecten is hard nodig, want de maatschappij is niet ingesteld op jongeren die een grote afstand hebben tot het onderwijs en de arbeidsmarkt of ouderen die wel kennis hebben van handel, maar niet de formele wegen kennen. Zo wordt er bijvoorbeeld hulp geboden met de inschrijving bij het Centrum voor Werk en Inkomen (CWI). Ouders krijgen hulp met het aanvragen van de kinderbijslag en de aanvraag van de kinderkorting bij de belastingdienst. Gezien hun geringe taalvaardigheid komen ze bij een dergelijke instelling niet door de procedures heen of ze weten niet van het bestaan van bepaalde regelingen. Het CWI is veel meer een administratieve procedure dan dat het

voor deze groep echt werk oplevert. De belastingsdienst werkt veelal proactief, alleen als het om kinderkorting gaat niet.

Er is gemiddeld twee tot drie jaar voor nodig om voor het merendeel van deze jongeren een reguliere baan te vinden. Het belangrijkste voor de jongeren is gewend te raken aan het ritme en de structuur die regulier werk met zich meebrengt. Sinti leven heel erg bij de dag en ze doen wat op dat moment belangrijk is. Is er bijvoorbeeld iemand ziek, dan gaat iedereen op bezoek en moet daar alles voor wijken, ook het werk. Aan dat gewenningsproces moet hard worden gewerkt en dat duurt soms lang. Meestal is het geen kwestie van onwil, maar spelen de cultuurverschillen een belangrijke rol. Ook het feit dat de meeste 15-jarigen al drie jaar hebben thuis gezeten, maakt dat ze geen idee hebben van een vaste structuur. Eigenlijk is het van de zotte dat dergelijke dingen kunnen gebeuren, maar van handhaving van de leerplicht was in vele gemeenten tot voor kort nauwelijks sprake.

Uitgezonderd een aantal goedwillende en enthousiaste ambtenaren, die wel iets zien veranderen, zijn de gemeenteraden om electorale redenen overwegend negatief als het gaat over Sinti en Roma. Gemeentelijke Sociale Diensten willen wel meer middelen inzetten, maar zien dat stranden op het ontbreken van landelijk beleid en regelgeving.

Het lijkt gemeengoed dat beloften door overheden niet worden nagekomen, beleid niet wordt ontwikkeld, leerplicht niet wordt gehandhaafd en het geloof in een goede verstandhouding tussen burgers en Sinti en Roma is opgegeven. Marginalisering en uitsluiting is dan een gegeven. Dit kan alleen worden voorkomen als er landelijk, provinciaal en gemeentelijk beleid gemaakt wordt, naleving en handhaving van wetgeving en beleid wordt afgedwongen en gecontroleerd. En dat geldt ook voor Europa!

Het management van de WSD-groep wil van dit specialistische re-integratiewerk voor Sinti af. Het is financieel niet op te brengen omdat gemeenten niet altijd voor noodzakelijke diensten willen betalen, de methodische aanpak afwijkt van de standaard binnen de organisatie en het conflicterend kan zijn met gemeentelijk beleid. Met diverse partijen wordt gesproken om het re-integratiewerk met Sinti te verzelfstandigen.”

Henk van Beurden

Consulent Reïntegratie & Detachering WSD.

Onderwijsassistente

Al tijdens haar lidmaatschap van de Tweede Kamer en later ook binnen de Raad van Europa, hadden Sinti en Roma de bijzondere aandacht van Josephine Verspaget. Als voorzitter van de kerngroep Onderwijs van de Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma, legde mevrouw Verspaget aan het SRSR-bestuur het plan voor om Sinti- en Romavrouwen als onderwijsassistentes in het onderwijs aan te stellen. Eerder had de Raad van Europa zich al voor een dergelijk plan uitgesproken. Ze maakte hierbij gebruik van wat Nadine Rosenberg in Nuenen en Medel Weiss in Son en Breugel met medewerking van de basisscholen al in de praktijk hadden ontwikkeld. Aanvankelijk in het kader van gesubsidieerde arbeid (WWB) en later met een reguliere aanstelling.

In heel Europa hebben Sinti en Roma kinderen te maken met taalproblemen en cultuurverschillen. Hierdoor ontstaan onbegrip en weezin om aan het onderwijs deel te nemen. Een onderwijsassistente uit hun eigen gemeenschap kan dit probleem oplossen. Het oorspronkelijke idee groeide uit tot de aanstelling van enkele jonge, talentvolle Sintivrouwen, die nu al actief zijn in het onderwijs als beroepskracht of stagiaire. Ze helpen op school, in en buiten de klas, en verlichten daarmee de taak van de leerkracht. Ook zijn ze intermediair voor kinderen van Sinti-ouders, om te bevorderen dat kinderen van Sinti naar school gaan.¹³

¹³ Het is een uniek project: vele jaren onderwijsbeleid heeft niet opgeleverd wat een Sinti-vrouw in een jaar tot stand heeft gebracht. Het Nuenense voorbeeld van maatschappelijke participatie wekt ook interesse bij andere gemeenten waar Sinti en Roma gehuisvest zijn. Regelmatig komen vragen van onderwijsinstellingen en gemeenten om een voordracht te houden over de aanpak. Dit komt ten goede aan de hele Sinti-gemeenschap en vooral draagt het bij aan de toekomst van de kinderen. Een belangrijk knelpunt is dat er geen reguliere functies in het onderwijs zijn die passen bij de profielen van de Sinti-vrouwen. Anders dan in de zorg kent het onderwijs niet de functie 'helpende'. Vanuit het project zal actie worden ondernomen om deze functie te introduceren. Juist nu er steeds meer samenwerking komt tussen scholen en opvanginstellingen in de vorm van brede scholen wordt het inschakelen van helpenden van grotere waarde. Een bijzondere activiteit is het ontwikkelen van een modelarrangement Onderwijsassistent voor Sinti-vrouwen. Hierover is contact gelegd met het ROC Eindhoven en de Stichting Rechtsherstel. Het Sinti-onderwijsassistenteproject werd in aanvang mogelijk in het kader van de Wet Inschakeling Werkzoekenden. De plaatsing van Nadine en Maïke op de basisscholen is mogelijk gemaakt met instemming van de betreffende gemeenten en kwam in het geval van Nadine Rosenberg tot stand door middel van inlening via het reïntegratiebedrijf Pluspunt Eindhoven (WSD-groep). Later werd Nadine Rosenberg met subsidie van SRSR en de gemeente Nuenen regulier in dienst genomen bij de school. Het project is gebaseerd op de specifieke door WSD-consulenten ontwikkelde methodiek "Naar economische zelfstandigheid van Sinti en Roma". Bron: Siomone Hoogenboom (KCP-groep) en Henk van Beurden (WSD).

Nadine Rosenberg en Maika Rosenberg zijn allebei onderwijsassistente. Wanneer Nadine vijf jaar kinderen begeleidt op basisschool De Nieuwe Linde in Nuenen, krijgt Maika net haar aanstelling bij basisschool 't Lover in Asten. Nadine werd onderwijsassistente om op school kinderen te helpen. De achterstand die Sinti-kinderen hebben, is grotendeels te wijten aan taal. Kinderen praten thuis enkel Sinti-Romanes, waardoor velen van hen niet goed Nederlands spreken en de kleinere kinderen al helemaal niet. Een goede reden voor kinderen om niet graag naar school te gaan. Ze worden immers niet begrepen. Door de komst van Nadine was het taalprobleem voor een groot deel opgelost. Uitzonderingen daargelaten, praat zij altijd Nederlands met de leerlingen.

Alle Sinti-leerlingen uit Asten kennen Maika. Doorgaans praten ze allemaal Sinti met haar en nooit Nederlands. Nu moet dat wel. Volgens Nadine lost dit probleem zich vanzelf heel snel op. Wanneer je op school alleen maar Nederlands met hen praat, doen kinderen dat ook binnen de kortste keren. Indien nodig, helpt enkel een uitleg in eigen taal bijna altijd.

De ontwikkelingen rond en de reacties op haar werk ervaart Nadine als enorm positief. Ouders en kinderen zijn heel enthousiast. De leerlingen worden steeds zelfstandiger en krijgen almaar meer zelfvertrouwen. Alles rond het school-gaan wordt normaal voor hen. De ouders vinden het fijn als er op school iemand rondloopt die hun kinderen begrijpt en op ze kan letten. Door ze in de gaten te houden, leren ze elkaar steeds beter begrijpen.

In haar advies aan Maika geeft Nadine haar mee dat het heel belangrijk is dat de kinderen in ieder geval elke dag naar school komen. Zijn ze er niet, bel ze dan of ga ze halen. En zorg dat het daar niet bij blijft. Geef je leerlingen iedere dag individueel aandacht. Je zult zien dat de kinderen dan gaan groeien. Zodat ze iedere dag met plezier naar school komen en ze jou uiteindelijk in hogere groepen steeds minder nodig hebben. Maika maakt maar al te graag gebruik van deze tip van haar ervaren collega. "Ik ben erg blij dat ik deze kans heb gekregen en ga mijn uiterste best doen", aldus de kersverse en enthousiaste onderwijsassistente.

De functie van beide vrouwen op de basisschool is intussen meer uitgebreid. De intermediair is een vertrouwenspersoon, begeleidt peuters en kleuters bij hun eerste schoolbezoek, wordt ingezet bij remediërende activiteiten, begeleidt de kinderen naar de gym, excursies en uitstapjes, begeleidt de leerkrachten bij huisbezoeken op het kamp en registreert schoolverzuim. Het schoolverzuim is aantoonbaar gedaald. De verwachting is dat met de inzet van de onderwijsintermediair bijna alle Sinti-kinderen de Cito-toets zullen halen, waardoor het voortgezet onderwijs beschikbaar komt. Door deelname aan het voortgezet onderwijs wordt de startkwalificatie aanzienlijk verbeterd en zullen de maatschappelijke participatie van Sinti-jongeren en hun kansen op de arbeidsmarkt vergroot worden.

Het Roma project in Amsterdam Zuidoost

"In 1998-1999 is het Roma-project in Amsterdam Zuidoost gestart om de schoolgang van de Roma-kinderen te stimuleren. Veel Roma-ouders zijn zelf nooit naar school geweest en hebben dus geen ervaring met schoolgaan. De eerste twee jaar is gebruik gemaakt van een Roma-intermediair om de kinderen in school te krijgen, dit was niet succesvol. De Roma verbleven aanvankelijk in een aparte groep. Vanaf 2000 is besloten de jonge leerlingen die op school werden ingeschreven direct in de reguliere klassen te plaatsen.

Vanaf 2003-2004 is een grote slag gemaakt. Vanaf dat moment is er gekozen voor een combinatiemodel. Alle leerlingen werden voor de helft van de schooltijd in reguliere groepen geplaatst. De andere helft van de tijd werd er opvang verzorgd in een aparte klas met een specifiek curriculum dat voornamelijk gericht was op het bestrijden van taal- en kennisachterstand. Dit ging goed. Zo lang de leerlingen regelmatig op school waren en niet verzuimden, gingen zij met sprongen vooruit.

Programma's als het Jeugdjournaal en Klokhuis vormden een aanknopingspunt om uitgebreid te praten over allerlei onderwerpen. Als coördinator van het project ben ik tevreden over de vorderingen in de basisschool.¹⁴

Het Roma-project is in 2005 beëindigd, omdat de leerlingen allemaal na inschrijving in de reguliere groepen worden geplaatst en daar goed gedijen, mits zij op school komen. Er is nog een aantal problemen. Een daarvan is het blijvende veelvuldig verzuim van leerlingen, met name in de hogere klassen van de basisschool. Verder lijkt het maar niet te lukken met de doorstroming naar het voortgezet onderwijs.

In 2005-2006 is daarom begonnen met een Praktijkschakelklas, d.w.z. een 9^e groep om leerlingen kennis te laten maken met het Praktijkonderwijs en zo doorstroming te bevorderen. Dit was niet succesvol, omdat de Roma-leerlingen te veel verzuimden. In 2006-2007 is besloten de klas open te stellen voor leerlingen met soortgelijke kennis- en taalachterstanden. Dat zijn vaak leerlingen die slechts twee of drie jaar in Nederland zijn en ook trager leren. Bij hen is, evenals bij de Roma, via leeronderzoeken vastgesteld dat doorstroming naar het Praktijkonderwijs het beste voor de leerling zal

¹⁴ Marijke Kaatee heeft Taal- en letterkunde gestudeerd aan de Universiteit van Amsterdam. Na het behalen van haar doctoraal is zij eerst docent Nederlands geweest, daarna trainer, leermiddelenontwikkelaar en schoolbegeleider. Met ingang van 2001 is Marijke Kaatee gevestigd als zelfstandig onderwijsadviseur. Zie www.onderwijstaaladvies.nl.

zijn. Ouders en leerlingen hebben hiertegen veelal bezwaren. Het doel van de Praktijkschakelklas is leerlingen aan de hand van een specifiek onderwijsprogramma zo veel mogelijk praktische taalvaardigheden bij te brengen. Daarnaast stelt de Praktijkschakelklas zich ten doel weerstanden weg te nemen tegen dit type vervolgonderwijs om leerlingen te laten doorstromen naar het type voortgezet onderwijs dat bij hen past om zodoende een startkwalificatie te behalen voor de arbeidsmarkt.

In leerjaar 2006-2007 zijn de leerlingen van de Praktijkschakelklas daadwerkelijk doorgestroomd naar het Praktijkonderwijs en de Leerwegondersteuning, behalve de Roma-leerlingen. De Roma-leerlingen verzuimden te vaak om optimaal van het programma te profiteren en bovendien werkten ook nu de ouders weer niet mee om hun kinderen bij de scholen voor voortgezet onderwijs aan te melden. Een en ander is gemeld bij leerplicht en Jeugdzorg. Vervolgens is een AMK-melding gedaan, omdat ouders hun kinderen onderwijs onthouden.

In schooljaar 2007-2008 is de Praktijkschakelklas voortgezet. Ook Roma-leerlingen maken weer deel uit van deze klas. Zij en de andere leerlingen voelen zich in deze klas op hun gemak. Met name de Roma-leerlingen zien en ervaren dat als zij regelmatig komen, hun vorderingen met sprongen vooruitgaan. Bovendien ervaren zij dat andere leerlingen sneller vooruitgaan, omdat die er altijd zijn. Dat motiveert hen wel om vaker aanwezig te zijn. Helaas worden zij thuis onvoldoende gestimuleerd om hier blijvend gevolg aan te geven. Dat betekent dat de sprongen vooruit meteen teniet worden gedaan als er sprake is van verzuim. Dit gegeven is een blijvende zorg en er wordt getracht om ouders via andere wegen toch meer te betrekken bij onderwijs.”

Marijke Kaatee

Onderwijs- en Taaladvies

Leerplichtbeleid in Nuenen

In 1993 was de situatie met de jeugdwerkgarantie in Nuenen zeer ernstig. Na een vaak al met moeite gevolgd basisonderwijs zat geen enkele jongere op het voortgezet onderwijs! Zonder perspectief vervielen zij vanaf 18 jaar nagenoeg allemaal automatisch in een bijstandsuitkering!

Nadat per 1996 de nieuwe Algemene bijstandswet van kracht werd, gold de verplichting van inkomstenformulieren en de inschrijving bij een arbeidsbureau. Wanneer deze voorwaarden niet strikt werden gehanteerd, werd de uitkering beëindigd. Om jongeren uit een dergelijke situatie weg te halen, deze situatie zelfs voor te zijn en hen daarin te begeleiden, was het noodzakelijk de doelgroep persoonlijk te gaan benaderen.

Wanneer je succesvol wilt zijn in het benaderen en motiveren van kansarme jongeren is een individuele aanpak een voorwaarde. Alleen met deze instelling kan er worden gescoord. Hun taal is geen weerklank van geformuleerd beleid, maar een die spreekt vanuit hun eigen ervaren en leven van alle dag. Vertrouwen en respect zijn de basis waarop ons werk is gebaseerd. De doelgroep laat zich alleen benaderen en regels bijbrengen wanneer dat gebeurt met erkenning van hun achtergrond en cultuur. In die zin bestond Casemanagement al bij de gemeente Nuenen voordat het woord uitgevonden was. Mensen waren bekend bij de afdeling SoVo met al hun problemen en eigenaardigheden.

In de aanpak naar jongeren moet je als leerplichtambtenaar vasthouden aan de leerplicht en hen helpen met het kansen bieden op de arbeidsmarkt. Zo'n beleid lukt alleen als je vanuit je taakopvatting bereid bent je volledig in te spannen om echt ingang te krijgen op de woonwagencentra en uit bent op het opbouwen van een absoluut vertrouwen.

Deze instelling werd onderbouwd door de inbreng van het Sinti Project Best. Om de leerplichtwet beter te kunnen handhaven richtte de gemeente Nuenen samen met enkele beter opgeleide Sinti-jongeren en de Landelijke Sinti organisatie in Best de Stichting Sinti-Werk op. Met de voortdurende inzet van Lalla Weiss ving deze stichting jongeren vanaf 12 jaar op en zo werden de eerste voorzichtige stapjes richting opleiding en vorming (vooral op muziekgebied) gezet. Dit muziekproject is later ondergebracht bij de Stichting Sinti Music: een stichting die jongeren de kans geeft om zich tot professioneel muzikant te ontwikkelen. Via de jongeren kwamen ook de ouders in beeld. Heel langzaam werd op basis van wederzijds respect hun vertrouwen gewonnen en konden er over allerlei zaken afspraken worden gemaakt.

De groep die de grootste onderwijsachterstand heeft in Nuenen is de Sinti. Deze gemeente telt 219 Sinti, waarvan op 1 augustus 2007 40 kinderen leerplichtig zijn. Vijftien kinderen gaan naar het basisonderwijs, twee kinderen naar het speciaal basisonderwijs, twee kinderen naar het speciaal onderwijs, vijf jongeren naar het praktijkonderwijs, twaalf jongeren naar het vmbo, twee jongeren zitten in speciale trajecten en één volgt een mbo opleiding bij het ROC. Eén leerling is na maandenlange behandeling en onderwijs bij de GGzE uitbehandeld en is nu een speciaal traject ingegaan bij Sociale Zaken. De eerste vier Sinti hebben hun vmbo-diploma gehaald. Drie hiervan zijn met een opleiding gestart bij het

ROC. Twee zijn inmiddels afgehaakt vanwege het niet kunnen krijgen van een stageplaats.

De problematiek rondom deze groep is zo veelzijdig dat handhaving van de leerplicht alleen dan effectief kan zijn als er ook op een aantal andere vlakken wordt 'geïntervenieerd'. Qua handhaving is de inzet intensiever, maar vergelijkbaar met die bij de andere Nuenense leerplichtigen. De overige werkzaamheden die nodig zijn om een onderwijsdeelname bij deze groep mensen te bevorderen, liggen op het vlak van emancipatie en zelfredzaamheid. Een individuele benadering van de betreffende Sinti leerlingen/gezinnen staat daarbij voorop.

De meeste Sinti starten nog steeds met een achterstand op basisschool St. Clemensschool of De Nieuwe Linde. Op beide scholen is voor de Sinti-kinderen een klassenassistent/Sinti-intermediaire ingezet (beide Sinti-vrouwen). De onderwijsdeelname door Sinti is hierdoor aanzienlijk verbeterd. Ook nemen de Sinti-kinderen nu vaker deel aan andere activiteiten, zoals een schoolreisje.

Om zonder achterstand in het basisonderwijs in te stromen is deelname aan voorschoolse activiteiten noodzakelijk voor deze groep. De deelname door Sinti aan het peuterwerk is (met drie kinderen) licht toegenomen door voorlichting te geven over Sinti, individuele gesprekken te organiseren tussen leidsters en Sinti. Daar waar nodig bleek, werd een financiële tegemoetkoming geregeld waardoor deelname mogelijk werd. De gemeente heeft in de leeftijd van 0-5 jaar 23 Sinti. Actieve benadering van de ouders zal de deelname aan de peuterspeelzalen bevorderen.

Voor het welslagen en bestendigen naar de toekomst, is het noodzakelijk dat gemeente en politiek op één lijn zitten en werkers in het veld affiniteit hebben met deze groep. Cruciaal is bovendien dat er wederzijds vertrouwen en respect aanwezig is en dat gemaakte afspraken van twee kanten worden nagekomen. Er moet oprechte belangstelling zijn voor de doelgroep. Trajecten als deze vergen een lange adem en iedere betrokkene dient rekening te houden met tegenslagen. Door een jarenlange, intensieve benadering op basis van wederzijds respect is de afwijzende houding van de Sinti-gemeenschap ten opzichte van school en regulier werk verdwenen. Ook de negatieve houding van de gemeente ("Als we maar geen last van ze hebben") is daarmee doorbroken. De trajecten met jongeren en de goede resultaten hebben ertoe geleid dat ook verschillende ouderen gemotiveerd raakten om stappen te zetten richting regulier werk.

Betty Bonekamp en Will Cooijmans

Gemeente Nuenen

Consequent beleid

Tussen 1999 en 2004 was ik waarnemend burgemeester in Son en Breugel. Ik had de woonwagencentra in mijn portefeuille, omdat ik dat graag wilde. Mijn interesse ging natuurlijk uit naar hun woonomstandigheden, schoolbezoek en werk. Allereerst iets over het wonen:

Er waren daar toen drie centra, relatief veel Sinti-gezinnen voor een dorp van vijftienduizend inwoners. Son en Breugel had zich dus eerder al binnen het Samenwerkingsverband Regio Eindhoven (SRE) heel coöperatief opgesteld. Eerste probleem: de families zijn niet erg bereid zich elders te vestigen en de druk om nieuwe centra op te zetten wordt voor zo'n gemeente alleen maar groter. Een vierde centrum was door de Raad in het vooruitzicht gesteld, maar niet tijdig gerealiseerd en na een actie van dagen kamperen op het parkeerterrein in het centrum werd in een commissievergadering de toezegging hard.

Tijdens de actie waren zaken gebeurd (vuur stoken, kamperen) in strijd met de APV. Ik heb dat getolereerd – het was vrieskoud en ze mochten tot aan de commissievergadering blijven staan - en er in een huis aan huisblad verantwoording over afgelegd. Wie als bestuurder een goede reden heeft voor afwijking van een regel, hoort dat uit te leggen. Op de dreiging van de actievoerders dat ze in staat waren alle Sinti van heel Nederland in *no time* naar Son te laten komen om de boel onder druk te zetten, heb ik alleen maar gezegd dat de ME ook knap was in het verhinderen daarvan, dat dit dus geen acceptabele manier van praten was en dat we binnen de gemeente eruit moesten komen.

Er is streng gecontroleerd op illegale bouwsels en het kweken van wiet. Toen veertien van electriciteit afgesloten gezinnen in de hal van het gemeentehuis stonden, heb ik hen doorverzezen naar de PNEM. Dat was een leuke verrassing voor deze leverancier. Voor 400 gulden konden de gezinnen weer aangesloten worden. Die kwamen ze ook bij de gemeente 'halen'. Ik moest dus nog een keer naar de PNEM bellen, om aan te geven dat de oplossing voor het probleem met haar klanten niet van mij zou komen. Dat waren zij, noch de Sinti zo gewend. En ook de buurgemeenten vonden het een creatieve aanpak, wat voor de PNEM reden was er beleid op te ontwikkelen. Het huidige bestuur van Son en Breugel is doorgeslagen op die strenge lijn tegen wietplantages, tot aan huisuitzetting door de woningcorporatie.

Wanneer een bestuurder de Sinti-of Romagroep in zijn portefeuille heeft, is een persoonlijke betrokkenheid en helderheid een voorwaarde voor goede resultaten. De ambtenaren die in de dagelijkse praktijk met hen te maken hebben, moeten die bestuurlijke betrokkenheid voelen en

absoluut gesteund worden bij de uitvoering van het beleid. Een consequente houding kan tot harde botsingen leiden. Ik heb gemerkt dat als de consequente aanpak van misstanden gepaard gaat met respect en begrip voor de verschillen, er vertrouwen kan worden gewonnen. Een overheid die zich bang laat maken door bedreigingen en inconsequent handelt, krijgt geen gezag en zal terrein verliezen. Maar de andere kant is ook belangrijk: erkenning van de verschillen en van de grote afstand tot onze burgersamenleving hoort ertoe te leiden dat de overheid bijzondere inspanningen verricht om de verschillen en afstanden te verkleinen, terwijl de mensen in hun waarde worden gelaten.

We hebben met de buurgemeenten over de situatie op de centra en over de positie van de bewoners in het onderwijs en op de arbeidsmarkt veel contact gehad. Elke gemeente heeft zijn eigen problemen, maar er valt ook veel te leren van de oplossingen die plaatselijk gevonden worden voor onderdelen van een problematiek.

drs. Joep Baartmans- van den Boogaart

Gedeputeerde in Noord-Brabant van 1987 tot 1995 en daarna waarnemend burgemeester in diverse gemeenten.

Voortrekkers

Wanneer alles tegen lijkt te zitten, komt het aan op het eigen geloof van doorzetters. In Veldhoven werden de eerste successen geboekt met het onderwijs aan Roma-kinderen. Vanaf 2000 is er op basis van een gemeentelijk plan voortvarend gewerkt aan de onderwijsdeelname van deze groep. Vanaf 2004 bezoeken de Roma-kinderen de school en is zelfs een groep van tien jongens doorgestroomd naar het voortgezet onderwijs.

De betrokkenheid van basisschool 'Op Dreef' dateert al van 1977 toen er vlakbij de school een woonwagenvoorziening werd ingericht. Hoewel er vanaf toen met enige regelmaat Roma-kinderen naar de school kwamen, was er van echt structureel en regelmatig schoolbezoek geen sprake. De gemeente ging daar nogal lankmoedig mee om en de leerplicht werd nauwelijks gehandhaafd. Met de gemeentelijke beleidsnota 'Kiezen en delen' is er gekozen voor een integrale benadering die vruchten af begint te werpen. Dat heeft ook alles te maken met de persoonlijke inzet van de burgemeester die zelf voorzitter is van de stuurgroep, waarin onderwijs, welzijn en gezondheidszorg intensief samenwerken.

In 2004 werden alle Roma-ouders met kinderen in de leerplichtige leeftijd opgeroepen en ze schreven allemaal hun kind in." Vijftig kinderen leek een geweldig succes, totdat bij een accountantscontrole bleek, dat de kinderen niet de vereiste minimale tijd op school aanwezig waren geweest om voor bekostiging in aanmerking te komen. Het schoolbestuur werd voor een ton gekort. Met doorzetten werd een kentering bereikt. Van de vijftig kinderen kwamen er twaalf in het reguliere onderwijs, terwijl voor de rest speciale groepen werden geformeerd. In toenemende mate raakten ook andere basisscholen in Veldhoven betrokken. In hun gezamenlijke verantwoordelijkheid voelen de schoolbesturen zich gesteund door de gemeente en ander instanties.

Het is vrij uniek dat er nu Roma-kinderen doorstromen naar het voortgezet onderwijs. Het maakt ieders inzet meer dan de moeite waard en bewijst dat onderwijs de enige aangewezen weg is om met succes een proces van maatschappelijke participatie op gang te brengen. Het succes maakt ook duidelijk dat er gerekend moet kunnen worden op de nodige financiële middelen om de doelgroep de intensieve begeleiding te kunnen blijven bieden die zij nodig hebben. Dat de Roma-jongeren vooruit willen, bewijst het alfabetiseringsproject waarmee zij een prijs wonnen.

Leren kan best leuk zijn. *Het project Alfabetisering van Roma-jongeren van het Educatief Centrum De Parasol in Veldhoven won in 2007 de hoofdprijs van de Nationale Alfabetiseringsprijzen. In het project volgden zestien Roma-jongeren verplicht een leertraject waarin zij ervoeren dat leren 'best leuk' kan zijn. Op 12 september reikte staatssecretaris Marja van Bijsterveldt van Onderwijs in het bijzijn van H.K.H. Prinses Laurentien der Nederlanden de prijs van maar liefst € 15.000,00 uit. De prijs werd toegekend omdat het project op een bijzondere manier bijdroeg aan het voorkomen en bestrijden van laaggeletterdheid bij Roma- jongeren. Het prijzengeld was bedoeld voor de verdere ontwikkeling en landelijke overdracht van het alfabetiseringsproject in Veldhoven.*

Echter, door een laag opleidingsniveau en/of geen diploma en het wegvallen van de economische activiteiten met een ambulante karakter is de werkloosheid onder Sinti en Roma zeer hoog. Meer dan negentig procent is afhankelijk van een uitkering WW, AOW of WAO. Daarnaast krijgt vijf procent van de Sinti en Roma een uitkering voor vervolgingslachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog. Slechts vijf procent krijgt geen uitkering.

Sinti en Roma zijn van huisuit gewend met ambulante handel en seizoenarbeid de kost te verdienen. Niet alleen het trekverbod trok door deze vorm van kostwinning een streep, ook de behoefte aan seizoenarbeid nam sterk af. Ook het inkomen uit de

autosloop en ijzerhandel – traditioneel inkomstenbronnen van de doelgroep - verminderde sterk, voornamelijk door de toenemende concurrentie en zeer verscherpte milieueisen. Kortom, ondanks de hang naar zelfstandigheid is het door de veelheid aan regels - zoals een zeer strenge milieuwetgeving - steeds moeilijker een eigen bedrijf te beginnen. De afhankelijkheid van een uitkering en de moeilijkheden om aan werk te komen, leidde bij veel Sinti en Roma tot armoede.

“Deze omstandigheden bepalen in meer dan één opzicht het lot van Sinti en Roma en ook andere gemarginaliseerde groepen in onze maatschappij. Het werkgelegenheidsbeleid en het sociaal beleid van de afgelopen jaren heeft grote gevolgen gehad op de sociale en financieel-economische positie van Sinti. Dit geldt natuurlijk ook voor andere gemarginaliseerde groepen. Het gemeentelijke beleid (op uitzonderingen na) gaat uit van eigen verantwoordelijkheid. De gemeente treedt terug als het om ondersteuning gaat op individueel niveau. Voor het invullen van een eenvoudig formulier van analfabete Sinti wordt verwezen naar maatschappelijk werk. Maar ook op de vele noodzakelijke ondersteuning als bijvoorbeeld maatschappelijk werk en woonwagenwerk is al bezuinigd. Deze maatschappelijke veranderingen leiden massaal tot betalingsproblemen, oplopende schuldenlast, schuldsanering, afsluiting van gas en elektra, beslaglegging door deurwaarders en minimale budgetten waarvan men rond moet zien te komen.

Door de toenemende marktwerking, privatisering van nutsbedrijven, de verzakelijking, is van enige compassie geen sprake meer. Door de fiscalisering van toeslagen (huur- en zorgtoeslag en kinderkorting) wordt in veel gevallen door onwetendheid bij Sinti van de kinderkorting geen gebruik gemaakt. Hierdoor en door gebrek aan maatschappelijke ondersteuning van gemeenten wordt deze gezinnen meer dan € 1.000,00 per jaar aan noodzakelijke aanvulling op het sociaal minimum onthouden.

Als vanzelfsprekend wordt er door veel instanties vanuit gegaan dat mensen niet alleen goed lezen en schrijven kunnen, maar daarbij de behendigheid hebben om met de computer om te gaan. Bij het CWI moet dringend verzocht worden om ondersteuning en daar is niet altijd tijd voor. Zo leidt eigen verantwoordelijkheid tot uitsluiting, isolement en armoede.”

Henk van Beurden

Re-integratieconsulent - WSD Reïntegratie & Detachering

Zo gebeurt dat met minderheden en is naar de maatstaven van de Nederlandse (burger)samenleving de maatschappelijke positie van Sinti, Roma en woonwagenbewoners altijd laag bevonden. Gelukkig is in dat denken een kentering teweeggebracht nu steeds vaker Sinti en Roma met behoud van hun eigen normen en waarden in de burgermaatschappij anticiperen.

Maastricht

Nadat midden jaren 70 formeel met het concentratiebeleid werd gebroken, de categoriale voorzieningen werden losgelaten en er vanaf dan werd ingezet op deconcentratie, was het ‘grote centrabeleid’ definitief failliet. Sedertdien werd iedere investering in deze centra als een kapitaalvernietiging beschouwd. De verpaupering sloeg toe.

Na het schrappen van de woonwagenwet en het ingaan van het nieuwe beleid, hevelde gemeenten hun beheertaken over naar corporaties, die op hun beurt weer commerciële beheersbureaus inschakelden voor de uitvoering daarvan. De nieuwe situatie rond het woonwagenbeleid leidde in veel gemeenten, en ook bij woonwagenbewoners, tot problemen. Zowel op woonwagencentra, als binnen bestuurscentra liepen de frustraties op.

In sommige regio's kwam het tot nog nauwelijks beheersbare moeilijkheden. Regiogemeenten die dachten van lastige problemen verlost te zijn, probeerden zich op alle mogelijke manieren aan hun taakstelling en verantwoordelijkheden te onttrekken. Een aantal woonwagencentra groeide uit tot vrijplaatsen waar – tegen de uiteindelijk goedwillende meerderheid in – in snel tempo een criminele minderheid het voor het zeggen kreeg. Deze neergaande beweging kon blijven bestaan door het gedogen ervan. Toen in deze tot getto's geworden centra zelfs de politie niet meer durfde op te treden, werd de laatste grens overschreden. Wanneer het er op aankomt mislukt beleid te erkennen, toe te geven dat dit leidde tot een totaal onbeheersbare situatie, ook in eigen winkel, telt dan vooral persoonlijke moed. Toen hij zich tegen de ontstane situatie keerde toonde de burgemeester van Maastricht - Gerd Leers – zijn geestkracht. Hij zei nee en nam met onorthodoxe middelen de teugels weer in eigen bestuurlijke hand.

Bij mijn aantreden in 2002 als burgemeester van Maastricht, kreeg ik een aantal problematische dossiers te behandelen. Een van die dossiers was de Vinkenslag langs de A2. Een grote woonwagenlocatie waar zo'n 430 mensen woonden. Het merendeel van die mensen had een bedrijf in shadeauto's of een sloperij. De Vinkenslag had daarmee internationale bekendheid. Mensen uit Oost-Europa vonden na het vallen van de Muur al snel in groten getale hun weg naar Maastricht om daar een shadeauto te bemachtigen.

Als burgemeester met de portefeuille veiligheid vond ik de situatie op de Vinkenslag niet acceptabel. De brandveiligheid was in het geding door het plaatsen van zoveel houten woonwagens op soms enkele decimeters van elkaar. Het milieu was ernstig aangetast door de gezondheidsbedreigende stoffen die al decennia lang vrij in de ondergrond konden geraken.

Daarnaast waren er zeer concrete aanwijzingen dat enkele lieden zich op de Vinkenslag bezig hielden met grootschalige hennepcultuur en afgeleide andere criminele activiteiten. Tevens kon de wet- en regelgeving al geruime tijd niet meer normaal worden uitgevoerd. De bewoners lieten ambtenaren en handhavers gewoonweg niet meer toe of intimideerden ze zodanig dat zij het werk niet meer konden of wilden uitvoeren.

Inmiddels was binnen de gemeente al wel het project "de Vinkenslag" opgestart dat er toe moest leiden om de terreinen te saneren en herin te richten tot een bedrijfsterrein. Niet-ondernemers dienden te verhuizen naar kleinere (gedeeltelijk nog aan te leggen) locaties binnen Maastricht. Buiten inmiddels gesloten convenanten met een vertegenwoordiging van de bewoners gebeurde er echter niet veel.

Het ligt niet in mijn aard als bestuurder om problemen uit de weg te gaan. Regels zijn regels en die moeten door iedereen worden gerespecteerd. Doet men dat niet, dan volg ik de harde lijn. Maar daarnaast zoek ik ook altijd naar samenwerking. Zo ook in het geval van de Vinkenslag. Een maand na mijn aantreden stuit de politie bij een inval op de Vinkenslag op loodsen en andere illegale bouwsels waarin al jaren hennepcultuur plaatsvindt. De verbouwers tappen stroom voor de energieverblindende apparatuur illegaal af. Onder hevig verzet moet de politie zich terugtrekken. In overleg met de bewoners neemt de politie naderhand alsnog 8000 planten in beslag.

Parallel aan het van kracht worden van het nieuwe bestemmingsplan in december 2002 werd ook in handhavende zin een lijn getrokken. Alles wat toen was, wordt in het project gaandeweg genormaliseerd. Alle nieuwe inbreuken worden niet meer getolereerd en eisen een actie. Om die acties kracht bij te kunnen zetten, zijn convenanten tussen gemeente, politie, belastingdienst en openbaar ministerie gesloten. De bewoners van de Vinkenslag zijn geïnformeerd over de plannen en het feit dat er een "zero tolerance" beleid was.

Dat men het daar moeilijk mee had (van alles mocht daar alleen nog maar binnen de gestelde kaders en dat door alleen een nieuwe burgemeester) blijkt wel uit het feit dat er in 2003 en 2004 nogal wat te doen is geweest rondom de Vinkenslag: In 2003 worden bij een nieuwe inval 15.000 hennepplanten in beslag genomen.

Veiligheidsinspecties stellen illegaal afgetapte stroom vast, in de bodem verwerkte olie- en gastanks worden in kaart gebracht. Het afwijkende belastingtarief komt aan het licht. De staatssecretaris van Financiën grijpt in.

Woedend over de veelvuldige politie-invalen en de niet aflatende inspecties bereikt de confrontatie tussen de gemeente en de bewoners in april 2004 haar hoogtepunt met de afsluiting van het kruispunt van de A2, vlakbij het voetbalstadion de Geusselt. Als reactie daarop volgen weer invalen. Bewoners worden aangehouden wegens betrokkenheid bij de blokkade en enkele loodsen worden wegens hennepcultuur met de grond gelijk gemaakt.

In die periode heb ik ook bescherming gehad en werd mijn woning bewaakt. Ik kan u verzekeren dat dit nogal wat met mij en mijn omgeving deed. Maar de eenmaal ingezette richting heb ik daardoor niet meer verlaten. Achteraf bezien is die periode wel de omslag in de volledig verstoorde verhouding tussen de partijen geweest. Het merendeel van de bewoners wordt behulpzaam, laat ambtenaren hun werk doen en helpt zelfs de politie mee om een gestolen motor in beslag te nemen.

De harde lijn werd gaandeweg losgelaten. Het project verloopt redelijk soepel. Voorzien is dat het totale project in 2009 klaar zal zijn. Inmiddels zijn de sloperijen volledig over naar een andere locatie, is 95% van de bewoners die niet op Vinkenslag konden blijven, verplaatst naar deels nieuwe locaties, is 50% van het te saneren gebied heringericht en heeft de voetbalvereniging FC Vinkenslag (die een nieuw terrein zou krijgen) een samenwerkingsverband gesloten met FC de Heeg en voetbalt men op een bestaand sportcomplex.

Tevens is het voor woonwagengebouwen (landelijk) nu mogelijk om een WA- opstal- en inboedelverzekering tegen normale condities af te sluiten. Een proces dat in Maastricht in gang is gezet. De voortgang heeft er toe geleid dat in november 2007 een nieuwe start is gemaakt door de naam Vinkenslag te vervangen in De Karosseer. Voor de bedrijven een nieuwe kans om zich te manifesteren als succesvol autohandelscentrum en het negatieve imago uit het verleden af te schudden.

G.B.M. (Gerd) Leers, burgemeester Maastricht.

Het optreden in Maastricht werd een duidelijk omslagpunt in de houding van de overheid. Nu glashelder en onontkenbaar was waartoe bedreigingen en daarop inconsequent handelen leidden, werd over de hele lijn de stelling aangenomen dat het uit moest zijn met gedogen en eigenrichting op de kampen. De vastberadenheid van burgemeester Leers werd een tot aan vandaag besproken voorbeeld.¹⁵ Niemand kon daar nog omheen. Binnen allerlei bestuurscolleges werden afspraken gemaakt en convenanten getekend voor gezamenlijk en eenduidig optreden. Zo leidde het ene tot het andere. Op afstand vooral naar leermomenten.¹⁶

Onbekend maakt onbemind. "Vrijwel iedere burger in Nederland heeft een bepaald beeld van, zoals zij dat noemen, 'zigeuners'. Veelal is dit beeld gebaseerd op negatieve vooroordelen. Meninge die burgers hebben, zonder ook maar één keer een zigeuner ontmoet of gesproken te hebben. Kortom, een slecht imago, waarvan Sinti en Roma dagelijks de vervelende gevolgen ondervinden: als ze solliciteren, lid willen worden van een vereniging, een verzoek doen aan de gemeente of hun kinderen naar een bepaalde school willen sturen. Om dit probleem aan te pakken en een betere deelname van Sinti en Roma in de maatschappij te bevorderen, heeft de kerngroep Maatschappelijke participatie van de Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma een communicatieplan laten opstellen. Met behulp van dit communicatieplan zal geprobeerd worden de bestaande vooroordelen ten opzichte van Sinti en Roma weg te nemen. Het negatieve imago om te buigen naar een meer positief beeld. Een oud spreekwoord zegt: onbekend maakt onbemind. Dus bekender maakt beminder. Iets wat mede met communicatie gerealiseerd kan worden."

Na het afschaffen van de woonwagenwet en het schrappen van het 'afstammingsbeginsel', werden de regels afgestemd op het gemeentelijk huisvestingsbeleid. Iedereen mocht vanaf dat moment een woonwagen bewonen. Voor woonwagenbewoners was er geen landelijk beleid meer. Daarover zei de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, Rita Verdonk, eind 2003, dat er geen landelijk beleid mogelijk is voor woonwagenbewoners, omdat ze 'te verspreid wonen'.

Waarschuwing van het Europees Parlement. "Vooroordelen en discriminatie jegens zigeuners zijn in Europa wijdverspreid, heeft het Europees Parlement donderdag 31 januari 2008 gewaarschuwd. Racistisch geweld, mishandeling en lastigvallende politie zijn daar vaak gevolg van. EU-lidstaten moeten meer doen om Roma een plek te geven en voorkomen dat er getto's ontstaan, zeggen de europarlementariërs in een resolutie die ze aan de Europese Commissie zullen voorleggen. Voorkomen moet worden dat de zigeuners in kampen wonen waar slechte hygiëne en weinig veiligheid heersen, en waar de kindersterfte hoog is. Het parlement stelt voor om voortaan één lidstaat de coördinatie te laten voeren over de gelden die naar de Roma gaan. De miljoenen euro's die zijn geïnvesteerd in huisvesting, onderwijs en werkverschaffing voor de zigeuners hebben tot nog toe weinig resultaat opgeleverd. De Roma vormen met een geschatte populatie van zo'n zeven à negen miljoen de grootste, armste en snelstgroeiende minderheid in Europa." Bron: Novum/AP 31 januari 2008

Dat deze berichtgeving hoogst actueel is, bewijst ook de bijdrage van Romani Rose, voorzitter van de Zentralrat Deutscher Sinti en Roma. De actualiteit NU.

Gelijkberechtiging voor Roma en Sinti in Europa

De Roma en Sinti zijn met in totaal 10 tot 12 miljoen leden momenteel de grootste minderheid in Europa. Met de Joden delen ze de verschrikkelijke geschiedenis van de toenemende rechteloosheid, de vervolging en de systematische vernietiging in het door de Nazi's bezette Europa. Plekken als Auschwitz, Treblinka, Chelmno, als Dachau, Buchenwald en Bergen-Belsen zijn ook het symbool voor de door de nationaal-socialistische staat georganiseerde volkerenmoord op onze minderheid. Een half miljoen van onze mensen was slachtoffer van de Holocaust. Een ervaring die diep in de collectieve herinnering van de nationale Roma- en Sinti-minderheden staat gegrift. Bij de meerderheid van de bevolking in de landen waarin ze wonen, is er vaak geen besef van de historische dimensie van de op onze minderheid begane volkerenmoord. Evenmin is er aandacht voor het tegenwoordige racisme waar Roma en Sinti in een groot aantal landen mee worden geconfronteerd.

¹⁵ Eind 2004 werd Leers in een enquête onder de burgers van verschillende steden verkozen tot beste burgemeester van Nederland.

¹⁶ Naar aanleiding van Vinkenslag trokken gemeenten en belastingdienst de teugels strakker aan, nadat ze jarenlang veelal uit gemakzucht veel door de vingers hadden gezien. Op de verschillende Sinti-kampjes was geen sprake van belastingontduiking, maar structurele betalingen door beslaglegging door de belastingdienst bij sociale diensten. Dat waren inhoudingen ten gevolge van achterstallige betalingen en leverde de belastingdienst jarenlang meer dan het dubbele aan belastingen op. Bij Sinti leefde massaal het idee dat ze maandelijks hun motorvoertuigenbelasting betaalde. De belastingdienst heeft bijna overal regelingen kunnen treffen. Ambtenaren van de belastingdienst hadden een Vinkenslag-idee ontwikkeld over de kampjes en troffen daar een totaal andere situatie aan. Dit leidde tot een spontane reactie van een van de ambtenaren: "Wat een armoel!". Bron: Henk van Beurden

Na het einde van de Koude Oorlog zijn de landen in Midden- en Oost-Europa voor ons toegankelijker geworden. De levensomstandigheden van deze minderheid zijn door het weer toenemende racisme drastisch verslechterd. Maar ook in een groot aantal landen in West-Europa is er sprake van een duidelijke toename van racistisch gemotiveerd geweld en discriminatie tegenover Roma en Sinti. Volgens een onderzoek van het Europees Waarnemingscentrum voor racisme en vreemdelingenhaat uit 2005 zijn zij vandaag de dag de groep die het meest met discriminatie wordt geconfronteerd.

Terwijl degenen die politieke verantwoordelijkheid dragen de leden van de Roma-minderheden effectief tegen discriminatie en racisme zouden moeten beschermen, dragen velen van hen zelf juist bij aan het verbreiden van het aloude stereotype; ze zetten soms doelbewust aan tot een stemming in de bevolking die tegen de "zigeuners" is gericht. Zo rechtvaardigde bijvoorbeeld de burgemeester van de Tsjechische stad Vsetin Jiří Čunek, voorzitter van de Christen-democratische Partij in de Tsjechische Senaat, in november 2006 het verdrijven van rond de 230 leden van onze minderheid uit hun huizen als volgt: hij ziet zichzelf als een „arts, die een gezwel verwijderd“. Door dit te zeggen, gebruikt hij precies dezelfde terminologie als de Nazi's, die op die manier hun misdaden probeerden te legitimeren.

Bij het verbreiden van racistische stereotypes met betrekking tot deze minderheid spelen de media een centrale rol – en dat geldt voor alle Europese landen. Racistisch getinte berichtgeving en met name het ongenueanceerd verdacht maken van Roma en Sinti – dat is iets wat we telkens weer tegenkomen, ook in de Bondsrepubliek Duitsland. Dat wordt vooral duidelijk bij de omschrijving van beschuldigen als „Sinti“, „Roma“ of „zigeuners“ in de media, op basis van „ras“ zoezegd. Door dit soort stereotypes, waarvoor geen dwingende noodzaak te vinden is, ontstaat de tendens dat criminaliteit tot het kenmerk van de volksgroep als zodanig wordt gezien. Deze mensenverachtende praktijk is tegenover Roma en Sinti en Joden al door de Nazi's gericht ingezet om hun politiek, waarbij deze groepen op basis van rassenideologie werden uitgesloten en onrecht, te legitimeren. Bij de verspreiding van haatpropaganda tegen onze minderheid en tegen Joden speelt inmiddels ook het World Wide Web een fatale rol. Een centraal bestanddeel van de toenemende propagandistische heksenjacht van de neo-nazi's op internet is het loochenen van de holocaust. Omdat dit soort internetsites vaak via providers in het buitenland wordt bedreven, is het in het kader van een effectieve bestrijding dringend noodzakelijk om tot internationale afspraken te komen.

Deze rechtsextreme propaganda is gericht tegen mensen die, met name in de landen in het Oosten en Zuidoosten van Europa, bijzonder vaak in mensonwaardige omstandigheden moeten leven. Zo wonen miljoenen leden van onze minderheid zonder voldoende toegang tot water, stroom, verwarming of riolering in woonkwartieren die op een getto lijken. Als er op het sociale vangnet wordt gesneden, zoals bijvoorbeeld onlangs in Slowakije of in de Tsjechische Republiek, worden de bestaande armoede en de maatschappelijke uitsluiting van leden van de Roma- en Sinti-minderheden nog verder aangescherpt. Het perspectief van de betrokkenen op een door henzelf gekozen manier van leven is op die manier wel heel ver uit zicht geraakt. De schandalige praktijk dat Roma-leerlingen naar bijzondere scholen voor verstandelijk gehandicapten worden gestuurd of dat ze in aparte klassen met Roma-kinderen bij elkaar worden gezet, die bovendien nog eens aanzienlijk slechter zijn geoutilleerd, leidt ertoe dat de grootste minderheid in Europa nog lange tijd verstoken zal blijven van de kans op een menswaardige toekomst.

Een belangrijke reden voor de nog altijd bestaande uitsluiting en discriminatie van onze minderheid zijn maatschappelijke structuren die zich baseren op vooroordelen en racistische clichés. Die zijn voor een groot deel te herleiden tot de mensenverachtende rassenideologie van de Nazi's en de met hen geallieerde fascistische regimes. Om de discriminatie van deze groep, het antiziganisme, tegen te gaan en verandering te kunnen aanbrengen in de al sinds eeuwen bestaande stereotypes ten aanzien van onze minderheid, is het van fundamenteel belang om te informeren over de historische feiten van het lot dat de Roma en Sinti tijdens de Holocaust hebben ondergaan – met inbegrip van de ideologische en maatschappelijke situatie die daartoe heeft geleid.

Dat is waar het Dokumentations- en Kulturzentrum van Duitse Sinti en Roma aan werkt; een voorbeeld is de nieuwe tentoonstelling met de titel „The Holocaust against the Roma and Sinti and present day racism in Europe“. Die tentoonstelling is op 17 januari 2006 geopend in het Europa-Parlement in Straatsburg en is inmiddels in verschillende Europese hoofdsteden te zien geweest. In januari 2007 werd hij in het kader van de Internationale Holocaust Gedenkdag van de Verenigde Naties in het VN-hoofdkwartier in New York gepresenteerd. Met die tentoonstelling willen we er toe bijdragen dat een al sinds decennia verdrongen misdaad, de volkerenmoord in de twintigste eeuw, in de collectieve herinnering van de landen wordt verankerd. En tegelijkertijd willen we degenen die de politieke besluitvorming bepalen aanspreken op hun bijzondere historische verantwoordelijkheid

tegenover de minderheid van de Roma en Sinti.

Als consequentie van de Holocaust bestaat er in de internationale politiek tegenwoordig een grote gevoeligheid voor de verschillende uitingen van het antisemitisme. In de afgelopen jaren hebben we met grote zorg moeten constateren dat die toenemen. Tegelijkertijd heeft het racisme dat zich tegen de Roma en Sinti richt nauwelijks een plaats op de politieke agenda gekregen. Of hun situatie duurzaam kan worden verbeterd, zal in beslissende mate afhangen van de vraag of de politiek bereid is om de Roma en Sinti eindelijk te bevrijden van het stigma van de vreemdeling en hen als gelijkberechtigde leden van de eigen gemeenschap te accepteren.¹⁷

Romani Rose

Voorzitter van de Zentralrat Deutscher Sinti en Roma.

Tot slot

In Nederland, zo schrijft Karen Sikkema als afsluiting van haar onderzoeksrapport, is het beleid ten aanzien van Sinti en Roma en woonwagengedwongen altijd geënt geweest op de beleidslijn om afwijkende groepen aan de samenleving te willen laten aanpassen. Er is echter een duidelijke kloof te herkennen tussen intenties en uitkomsten van dit beleid. Vooral in het beleid van de rijksoverheid is een grote discrepantie waar te nemen tussen beleid en werkelijkheid, door de grote afstand tot de praktijk, veralgemenisering en stigmatisering. Door gemeenten en gemeentelijke overheden is wel onderkend dat het beeld dat de rijksoverheid van deze groep heeft niet juist is, maar dat heeft niet geleid tot beter aansluitend gemeentelijk beleid. De definiëring van de groep door de overheid is voor discriminatie van grote betekenis geweest. Negatieve ideeën die al bestonden in de samenleving, zijn niet per se door de overheid gestimuleerd, maar het repressieve beleid heeft wel gezorgd voor legitimering van de opvattingen.

Waarom het gaat

“Ik ben mij er zeer van bewust dat, nu er op rijksniveau geen doelgroepenbeleid meer is, lokale verschillen bestaan in de wijze waarop wordt omgegaan met Sinti en Roma. Vanuit mijn verantwoordelijkheid voor oorlogsgetroffenen heb ik daarom intensief contact met Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma over het opzetten van een landelijk centrum dat zal kunnen uitgroeien tot een gezaghebbende kennis- en informatiemakelaar voor betrokken gemeenten en maatschappelijke organisaties die rechtstreeks in verbinding staan met Sinti en Roma. Het gaat dan om het delen van ‘best practices’. De ervaring leert dat enkel reageren op incidenten niet werkt. Wat nodig is, is een integrale en langduriger aanpak op terreinen zoals maatschappelijke participatie, werkgelegenheid, armoedebestrijding en educatie. Ik heb goede hoop dat daarmee de weg van emancipatie en maatschappelijke participatie – die door Sinti en Roma zelf is ingezet - op een constructieve wijze wordt voortgezet en tot een blijvend resultaat zal leiden. De belangrijkste les daarbij is en blijft dat niet moet worden besloten *over* Sinti en Roma, maar *mèt* hen.”

Jet Bussemaker

Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

“Het betoog van mevrouw Bussemaker staat wat mij betreft model voor de oprechte intenties vanuit de overheid om (ook) Roma en Sinti volwaardig te laten deelnemen aan de samenleving en hen op een positieve wijze te laten delen in onze welvaart. Maar helaas laat meer dan een eeuw niet aflatende overheidsbemoeienis vooral zien dat de wijze waarop de overheid daar tot dusver invulling aan heeft gegeven, deze bevolkingsgroep(en) alleen maar meer van zich heeft vervreemd. Roma en Sinti voelen zich vooral in de steek gelaten, aan zichzelf overgeleverd, en daarmee vrij, uitgedaagd, genooddaakt om hun eigen oplossingen te zoeken, los van wat de samenleving en de overheid daarvan vinden. Met weer als gevolg dat diegenen die voor de ontwikkeling en (vooral) de uitvoering verantwoordelijk zijn, zich – als een teleurgestelde bruid – zoveel mogelijk van de problematiek afkeren.

Wil beleid effectief zijn, dan zullen Roma en Sinti dat beleid moeten herkennen en erkennen als een daadwerkelijke oplossing voor hun (vaak individuele) problemen en niet, zoals nu vaak het geval is, dat ze die bemoeienis ervaren als inperking van hun levenswijze. Hun kennis en actieve inbreng zijn daarbij cruciaal; principieel, omdat zij uiteindelijk de meest belangrijke partij zijn. Maar ook strategisch, omdat alleen dan ze bereid zullen zijn mede verantwoordelijkheid te dragen voor het succes van beleid.

Wat mij betreft moet dat beleid aan in elk geval vier voorwaarden voldoen. Wat ten eerste nodig is, is een scherpe *visie*; liever geen grote verhalen, gebaseerd op hoop en verwachting, maar concrete en realistische plannen, waarin ruimte is voor oplossingen die recht doen aan de gerechtvaardigde wensen van Roma en Sinti (en bijgevolg soms buiten geëigende paden gaan). Een visie, waarin de overheid durft af te zien van de idee dat ze het (morele en formele) recht heeft, de macht en de middelen om Roma en Sinti eenzijdig haar wil (de dominante levensstijl) op te dringen, hen te

benaderen als afhankelijke, verkeerd of onwetende partij, en verzet als begrijpelijk, maar per saldo irrelevante blokkade, die genegeerd, afgekocht of desnoods met harde hand de kop ingedrukt kan worden.

De tweede voorwaarde is *kennis*: niet alleen formele data (gezinssamenstelling, leeftijden, arbeids- en onderwijsparticipatie, strafverleden), maar ook warme *informatie*: over datgene wat zich daadwerkelijk binnen de groep afspeelt – hoe de onderlinge (machts)verhoudingen zijn, wie verantwoordelijk zijn voor problemen, maar ook wie daar last van hebben, wie nog aanspreekbaar is op overheidsbemoeienis, waar concrete kansen liggen om de situatie te verbeteren en wat dies meer zij. Maar ook kennis over professionals onderling: wie doet wat, met welk doel en welk effect, opdat men elkaar kan ondersteunen en niet, zoals nu nogal eens het geval is, elkaar met allerlei goede bedoelingen in de wielen rijdt.

Daarmee kom ik bij de derde voorwaarde: een duidelijke communicatie tussen professionals die zich met Roma en Sinti bezig houden, maar ook, zeker niet te vergeten, een stevige borging van hun werkzaamheden op hoog ambtelijk en bestuurlijk niveau. Het kan niet zo zijn dat als een uitvoerende (vaak conform beleidsafspraken) een streep trekt, zijn besluit op hoger niveau wordt overruled.

Die professionals ten slotte, misschien wel het allerbelangrijkste, dienen over de goede achtergronden en kwaliteiten (attitudes en vaardigheden) te beschikken om dit moeilijke werk te doen: permanent manoeuvreren tussen allerlei (deel)belangen in het veld, steeds weer schakelen tussen datgene wat Roma en Sinti vragen en de voorwaarden die vanuit 'de' bureaucratie worden gesteld. Werk met andere woorden, dat vooral wordt gekenmerkt door talloze valkuilen en grote kansen op teleurstellingen.

Zolang aan die eisen niet kan worden voldaan – en helaas is dat vaak het geval – blijft het tobben met Roma en Sinti; zullen zij blijven wie zij nu zijn: risicodragers bij uitstek, kwetsbaar voor de dominante samenleving, maar tegelijkertijd ook een bedreiging daarvoor. Hoop en verwachting zijn belangrijke voorwaarden, maar als zodanig niet genoeg. En dat geldt voor heel veel andere groepen net zo. Dat zou te denken moeten geven.... ”

J.L.H.T.M. Khonraad

Met Chris Veldhuijzen auteur van Handboek voor nieuw woonwagengebeleid.

Open einde

De open opmerking van Khonraad aan het eind van zijn bijdrage kan niet anders afgedaan worden dan met een opdracht. Een taak, waaraan niemand die bij het minderhedenbeleid betrokken is of wordt, aan voorbij kan en mag gaan. Ik hoop van harte dat dit artikel - wat niet anders wil zijn dan een bundeling van (beleids)ervaringen, negatief en positief, zwak en sterk - een houvast biedt aan nieuw uit te zetten beleid. Een missie die alleen maar kan slagen als met respect wordt omgegaan met ieders normen en waarden. Oplossingen vragen niet om egocentrische bemoeizucht, maar in een steeds individualistischer samenleving om een duidelijk en consistent beleid, gevoed vanuit vertrouwen, respect en betrokkenheid. In een maatschappij waarin de zorg om elkaar steeds verder verschrompelt, is in dat licht bezien, bemoeizorg wellicht een nieuwe toegang naar elkaar. Een noodzaak in een gemeenschap waarin zich steeds meer culturen vermengen en zodoende binnen enkele generaties vergroeien tot een nieuwe nationale etnische standaard.

Karel Kreuning

Ik wil iedereen bedanken voor de geboden hulp en de gegeven adviezen. Bovenal gaat mijn erkentelijkheid uit naar Henk van Beurden en als altijd naar mijn corrector Marja Hoogenhout-van den Doel.

Copyright © 2008 Karel Kreuning

Mijn droomhuis

*Ik heb in mijn dromen een huis gebouwd.
Nee, niet van steen, ook geen van hout.
Een huis met een dak in het hemelsblauw,
de ramen bedekt met ochtenddauw
Rondom is het bezaaid met zomerbloemen
"Klaprozenhuis" zo zal ik het noemen
Warmte en licht van de stralende zon,
het nest van een ooievaar is mijn balkon.
Geen vliegtuig dat hier de rust verstoort
alleen het gezoem van bijen is wat je hier hoort
Het vrolijke lachen van spelende kinderen,
niemand kan hun geluk hier verhinderen
Moe en blij zullen ze straks binnenkomen*

*en de zandman neemt ze mee naar het land van hun dromen
Ik weet, ik lijk wel gek,
maar in mijn dromen is voor elk huis een plek.*

Bluma Schattevoet

Literatuurlijst en bronnen:

Tweede rapportage De Media. Jaap van Donselaar, Fanda Claus en Carien Nelissen. Leids Instituut Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek (LISWO), Drukkerij Sinteur, Leiden, Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties, 1998. ISBN 90-76400 03 2; Ik ben Zigeuner. Me hum Sinthu. Jan Beckers, Hores De Haag 1980, ISBN 90 70247 12 7; Mensen van de reis, woonwagenbewoners en zigeuners in Nederland 1868-1995, Annemarie Cottaar, Leo Lucassen en Wim Willems, Waanders Uitgevers, Zwolle, ISBN 90 400 9727 5; Zigeuners, de overleving van een reizend volk, Nico Boogaart, Paul van Eeuwig en Jan Rogier. Elsevier Nederland B.V. 1980. ISBN 90 10 03279 5; Het beeld van Nederland, Ambo / Novib, Wim Willems en Annemarie Cottaar, ISBN 90 263 0985 6; En men noemde hen zigeuners... De geschiedenis van Kaldarasch, Ursari, Lowara en Sinti in Nederland (1750-1944), Leo Lucassen, Stichting beheer I.I.S.G./SDU uitgeverij 1990, ISBN 90 6861 055 4; Reizigers in Oorlogstijd, Henk Kolman, Woonwagenpastoraat Nederland. Naar 2000 reeks, nr. 08, mei 1999; Kinderen in Kamp Westerbork, onder redactie van Dirk Mulder en Ben Prinsen, ISBN 90 232 2916 9; Woonwagenbewoners en zigeuners in Nederland, Annemarie Cottaar, Leo Lucassen en Wim Willems, KPC-Groep, 's Hertogenbosch 1997, ISBN 90 71845 44 3; Een Stukje Blauw in de lucht, Een miljoen verzwegen mensen. Een SOL Filmproductie van Bob Entrop. De geschiedenis woonwagenbeleid van de overheid de laatste 150 jaar. Tom de Mooij, Baarn; Mensen van de reis, woonwagenbewoners en zigeuners in Nederland 1868-1995, Annemarie Cottaar, Leo Lucassen en Wim Willems, Waanders Uitgevers, Zwolle, ISBN 90 400 9727; Monitor woonwagenbewoners, economische en maatschappelijke positie. Centrum beleidsadviserend onderzoek Nederland. Cebeon - 27 juni 1997 - Amsterdam; Monitor racisme & extreem rechts. Roma en Sinti. Peter R. Rodrigues en Maaik Matelski, Amsterdam: Anne Frankstichting, Leiden: Departement Bestuurskunde, Universiteit Leiden, ISBN 90 72972 92 9; Monitor racisme & extreem rechts. Tweede rapportage De Media. Jaap van Donselaar, Fanda Claus en Carien Nelissen. Leids Instituut Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek (LISWO), Drukkerij Sinteur, Leiden, Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties, 1998. ISBN 90-76400 03 2; Sinti en Roma in Nederland. Een onderzoek naar de algemene levensomstandigheden, gezondheidssituatie en toegang tot de gezondheidszorg van de Sinti en Roma in Nederland. Februari 2004. Een opdracht van Dokters van de Wereld uitgevoerd door Karin Sikkema in augustus-oktober 2003; E. Nieuwenhuizen, februari 2004; Lau Mazirel en het KASKI-rapport. Het leven en de erfenis van Lau Mazirel, de vrouw die niet mocht omzien; Katholiek Nederland RKK Jan van Zandt; OWWZ in beeld. Frans Weeber. KPC-groep 2006. Den Bosch; Een eeuw woonwagenpastoraat in vogelvlucht. Een beknopte geschiedenis van het landelijk woonwagenpastoraat. O.a. Jan van der Zandt m.s.c.; Afschaffing van de Wet op de Woonwagens en Woonschepen, juli 2005, E.H.M. Widdershoven; PWN-brief Patoraat voor woonwagenbewoners, Sinti en Roma in Nederland, nummer 6 - december 2007; Woonwagenbeleid in de SRE-gemeenten. Monitor 2004. Prisma Brabant - Jos Overbekking; Sinti en Roma in Nederland. Een inventarisatie. Uitgevoerd door Stichting ZET in opdracht van SRSR, Utrecht; Het Wiel. Landelijk woonwagennieuws; Roof en restitutie van het bezit van de Joden in Nederland 1940-1999: Uitkomsten van een recent onderzoek. C. van Rentselaar. Onderzoeksrapport WO & E nr. 630 september 2002. Afdeling Wetenschappelijk onderzoek en economie; Ieder zijn vak. De effecten van de afschaffing van de Woonwagenwet 9 juli 2001. SGB0 (3350) Onderzoeks- en Adviesbureau van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten BV te Den Haag; Toekomst woonwagenbeleid ongewis, stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting; Het beeld van Nederland, hoe zien Molukkers, Chinezen, woonwagenbewoners en Turken de Nederlanders en zichzelf?, Ambo -Baarn / Novib - Den Haag, Wim Willems en Annemarie Cottaar, ISBN 90 263 0985; Handboek voor nieuw woonwagenbeleid. 2005. Chris Veldhuysen en Sjaak Khonraad; Brief aan Tweede Kamer inzake Tegoeden Tweede Wereldoorlog, 21 maart 1997; Lokale zorgen om woonwagenbewoners-veranderende sociale constructies en fatel remedies, Jan Terpsta, Universiteit Twente; Spectrum (Signalement 4). Wie neemt het op voor de woonwagenbewoners? Januari 2006. Spectrum Velp; SINROM-Actueel. Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma Utrecht; Sinti en Roma in Nederland, een inventarisatie - Stichting Rechtsherstel Sinti en Roma; Scoop 3 - 2002 - Woonwagenbewoners, Sinti en Roma; Stichting Zet, Zicht op maatschappelijke ontwikkeling